

Başvuru: 2 Aralık 2017

Revizyon gönderimi: 28 Aralık 2017

Kabul: 12 Ocak 2018

OnlineFirst: 20 Şubat 2018

Copyright © 2017 • ÖNDER

ISSN 2587-1927

<http://talimdergisi.com/>

Aralık 2017 • 1(2) • 257–292

Araştırma Makalesi

Dinî İletişim Yeterliği Açısından Hitabet ve Mesleki Uygulamalar Dersi ile İlgili Bir Araştırma

Şükrü Keyifli¹
Dokuz Eylül Üniversitesi

Öz

Bu çalışma, imam-hatip liselerinde okutulmakta olan “Hitabet ve Mesleki Uygulamalar” dersinin öğrencilere kazandırması gereken dinî iletişim yeterliği ile ilgilidir. Konu işlenirken giriş bölümünde imam-hatip liselerinin bireysel, toplumsal, dinî ve siyasi alandaki etkileri, din eğitimi ve dinî hizmetler alanlarındaki gelişmelerle olan ilişkisi üzerinde durulmuştur. Sonraki bölümlerde ise dinî iletişim kavramı ve hitabet dersi ile ilgili değerlendirmelere yer verilmiş ve bu bağlamda hitabet dersinin tarihî süreçteki isimlendirilişi üzerine analizler yapılmıştır. Hitabet dersinin yeterlik kazandırma konusu ele alınırken dersin içeriği ve kazanımları incelenmiştir. Ayrıca hitabet dersi ile ilgili öğrenci görüşlerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Hitabet • Din hizmetleri • Din eğitimi • İmam-Hatip okulu • Yaygın din eğitimi

¹ Şükrü Keyifli (Doç. Dr.), Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı, İzmir.
Eposta: keyiflisukru@gmail.com

Atf: Keyifli, Ş. (2017). Dini iletişim yeterliği açısından hitabet ve mesleki uygulamalar dersi ile ilgili bir araştırma. *Talim: Journal of Education in Muslim Societies and Communities*, 1, 257–292. <http://dx.doi.org/10.12738/talim.2017.2.0011>

İmam-hatip okulları Türkiye toplumunda oynadığı rol bakımından yakın tarihin, siyasî sosyal, kültürel ve dinî alanlardaki tartışmaların merkezinde yer almıştır. Cumhuriyet dönemi din eğitim-öğretim süreçleri genellikle imam-hatipler üzerinden okunur olmuştur. Bu dönemde; “din-devlet”, “din-toplum”, “din-siyaset” ve “din-eğitim” arasındaki ilişkiler bu okullar üzerinden açıklanmıştır.

Cumhuriyet döneminin, din eğitim ve öğretimiyle olan ilişkisi 1924 yılında çıkarılan Tevhid-i Tedrisat kanunu ile başlar. Kanun, kendinden önceki dinî eğitim kurumların varlığına son vermiş, yerine Millî Eğitim Bakanlığına bağlı yeni bir dinî eğitim kurumu ihdas etmiştir. 3 Mart 1924 yılında kabul edilen Kanun’un 4’üncü Maddesinde, yüksek din eğitimi alanında Darülfünun’da bir İlahiyat Fakültesi, din hizmetleri alanındaki ihtiyacın karşılanması için de din görevlisi yetiştirmek üzere imam-hatip mekteplerinin açılması hükme bağlanmıştır. Kanun’da geçen bu amir hüküm yerine getirilerek 1924-1925 eğitim öğretim yılında, 29 yerde imam-hatip mektebi açılmıştır (Ayhan, 2014). Ancak bu okullar, yapılan dinî siyasi ve eğitimsel tartışmalar neticesinde, uzun ömürlü olmamıştır. Öcal’ın belirttiğine göre İmam-Hatip Mektepleri, açılışının birinci yılının sonunda 5 tanesi kapatılmış, 2 ayrı yerde yenileri açılmıştır. 2. yılının sonunda 8 tanesi kapatılmış, iki ayrı yerde yenileri açılmıştır. 3. yılın yani 1925-1926 öğretim yılının sonunda İstanbul ve Kütahya’dakilerinin dışında bütün imam hatipleri kapatılmıştır (Öcal, 1994). Bu okulların bir taraftan kanunla açılması diğer taraftan kısa sürede fonksiyonel olmalarının engellenmesi neticesinde bu okullar sürekli olarak tartışmaların merkezinde yer almıştır. Bu tartışmalar, çoğu kere din ile devlet arasındaki ilişkilerin bir dışı vurumu olarak değerlendirilmiştir. İmam-hatiplerin açılmasını savunanların bir kısmı Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun gerekleri ile ilgili hatırlatmalar yaparken, diğer yandan aynı tarafta yer alanların bir kısmı da imam-hatip okullarının açılmasını toplumun din eğitimi ihtiyacının karşılanması bakımından devletin destek olması gerektiğini beklemişlerdir. Bu okulların açılmasını istemeyenler ise konuyu bireylerin din eğitimi almalarının engellenmesiyle değil, devletin laik sistemi benimsemiş olmasıyla izah etmeye çalışmışlardır.

Türkiye’de imam-hatipler ilk açıldıkları günlerden bugüne pek çok araştırmaya konu olan ve her vesile ile gündeme gelen ve bu bakımdan da topluma mal olmuş ender eğitim kurumlarından biridir. Açılması, kapatılması, amaçları, programı ve öğrenci kaynakları, hem eğitim hem de din eğitimi bakımından toplum nezdinde sürekli karşılığı olan tartışmalardır. Toplumun büyük bir kesimi bu okulların din eğitimi ve din hizmetlerinde kaynak kurum olarak görmekteyler. Konuyla ilgili yapılan araştırmalar, halkın bu okulları eskiden beri benimsediği ve çocuklarının din eğitimi alabilmesi için maddi ve manevi olarak destekledikleri şeklindedir (Cebeci, 1995). Halkın bu okulların yapımına yaptıkları maddi katkılar devletin ilgili kurumlarının envanterlerinde kayıtlıdır. Bu kayıtlara göre, son beş yıla gelinceye kadar, okulların ekonomik giderleri halkın hayır hizmetleri olarak yaptıkları katkılarla karşılanmıştır.

Demokratik ülkelerde yönetim erki halkın oyları ile belirlenir. Yönetime talip olan siyasi organizasyonlar da halkın kendilerini işbaşına getirmelerini isterler. Buna göre politika yapar, programlarını ve projelerini bu hedeflere göre hazırlarlar. Halkın beğenisini ve nabzını tutmak anlamına da gelen politika ve siyaset yapma yoluyla, halkın tartıştığı konularda taraf ya da karşıtlıklarını açıkça ortaya koyarak halkın beğenisini kazanmayı isterler. İmam-hatip okullarının halkın gündeminde diğer kurumlardan fazla yer alması, bu alana siyasetçilerinde ilgisini fazlasıyla çekmiştir. Siyasetçiler imam-hatip okulları ile ilgili görüşlerini, devletle ilgili gelecek tasarımlarında bu kurumlara yer verip vermediklerini açıklamak zorunda kalmışlardır. Bu durum imam-hatip okullarının, toplumun gündeminde olduğu gibi siyasetin de gündeminde olmasını sağlamıştır.

İmam-hatip okulları, din hizmetleri alanına görevli yetiştirmesi amacıyla açıldığından, buradan mezun olan öğrencilerin cam içindeki ve dışındaki ortamlarda gerekli din hizmetlerini en iyi şekilde yerine getirecek, bilgi ve becerilere sahip olması beklenmektedir. Bu okulların, din hizmeti çeşitleri içinde yer alan mihrap, minber ve kürsüyü yönetme becerilerini kazandıran bir okul olması amaçlanmıştır. Özellikle hutbe ve vaazların halkın beklentilerine cevap verebilecek kadar yeterli olmaması, imam-hatiplerin hem kurumsal olarak hem de yetiştirdikleri öğrenciler bakımından en fazla eleştirilen yönü olmuştur. Bu sebeple imam-hatip okullarının ders programlarında öğrencilerin din hizmetlerini yerine getirirken dinî iletişiminin doğru bir şekilde olmasını sağlayacak derslere ağırlık verilmiştir. Bu derslerin birisi de Hitabet dersi. Hitabet dersi, öğrencilere kazandırmak istediği yeterlikler bakımından, imam-hatip liselerinde okutulmakta olan diğer meslek derslerinden farklı bir öneme sahiptir. Hitabet dersinin önemi, meslek ve kültür derslerinin kazandırdığı yeterliklerin dışı yansıtılmasını sağlayan bir ders olmasıdır. İmam-hatip öğrencileri, mezuniyet sonrası daha çok din hizmetleri alanında görev almaya yönelik eğitim-öğretim almaktadırlar.

Bu çalışma, hitabet dersi ile ilgisi olan başta öğrenciler, okul yöneticileri, meslek dersleri öğretmenleri ve diğer paydaşların konunun önemini kavramalarına ve imam-hatip liselerinin kuruluş amaçlarını hitabet dersi bağlamında hatırlamalarına katkı sağlayacak olması bakımından önemlidir.

Hitabet dersi imam-hatip liselerinde okutulan tüm derslerin kazandırdıkları yeterliklerin dışı yansıtılmasını sağlayacak bir derstir. Bu bağlamda, konunun bir aynı zamanda bir dinî iletişim süreci olarak ele alınması ve dinî iletişim süreçleriyle ilgili değerlendirmeler yapılmasının, hitabet dersine yüklenen misyonun farkına varılması bakımından katkı sağlayıcı olacağı varsayılmıştır.

Dinî İletişim

Dinî iletişimi, dinî mesajların hedef kitleye ulaştırılması süreci olarak tanımlamak mümkündür. Dinî iletişim, sürecin amaca uygun olarak tamamlanmasına, mesajın

ulaştırılmasına ve gösterilmesi gereken bilgiyi, beceriyi ve davranışları yerine getirebilmek hedeflerinin eksiksiz gerçekleşmesine bağlı olarak değerlendirilir. Dinî iletişim, diğer iletişim teorilerinden bağımsız değildir (Köylü, 2006). Bu yüzden dinî iletişimi zihinde konumlandırabilmek için önce genel iletişim kavramına kısaca temas etmekte fayda vardır.

İletişim, birden fazla tanımı olan kavramlardan biridir. Özünde mesaj alışverişi olan iletişimin amacına, içeriğine ve işlevine göre yapılabilen tanımları vardır. Mesajların anlaşılabilirliği bazen sözlerle bazen de sözsüz olarak sağlanabilir. Sözlü ya da sözsüz vasıtaları kullanarak, anlaşılabilir olmaya iletişim denmektedir. İletişim en kısa tanımıyla, anlamları ortak kılma eylemidir (Küçükahmet, 1995). Berelson ve Steiner iletişim kavramını bilgilerin, fikirlerin, duyguların, becerilerin simgeler kullanılarak iletilmesi şeklinde tanımlarken Theodorson da benzer bir şekilde, esas olarak simgeler aracılığı ile bir kişiden diğerine mesajların, bilgilerin, fikirlerin ve düşüncelerin aktarılması olarak tanımlamıştır (akt., Aziz, 2013). İletişimin iki insan arasındaki bilgi, düşünce ve duygu alışverişi şeklinde tanımlanması, insanların bu iletişim sayesinde birbirlerini anlayabilen varlıklar olduğunu göstermektedir. İnsan ile birlikte var olan iletişim, insanın olduğu her yerde ve her zaman vardır. İletişim aracılığı ile insanlar toplumsal alandaki yerini tanımlayabilir varlığını sürdürebilirler (Sillaras, 1995). İletişim yeterliği olmayan insanların anlamlı bir yaşam sürdürmeleri beklenemez. Yapıp ettiklerini anlamlı kılma becerilerine sahip olmadıkları için toplumsal alanda yeterince var olamayarak topluma yabancılaşmaları ve izole olmaları kaçınılmaz olur.

İki türlü iletişim vardır. Bunlardan biri etkili, diğeri etkileyici iletişimdir. Etkili iletişim, bireyden bireye olan ve anlaşılmayı temel alan iletişimdir. Kaynağın gönderdiği mesajın, kaynağın amacına uygun olarak alıcıda anlam kazanmasıdır (Künüçen, 2007). Alıcı ile kurulan iletişim bağında, anlamların ortak kılınması ile gerçekleşir. Etkileyici iletişim ise, kaynağın alıcıya gönderdiği mesajın alıcıda çözümlenmesi sonunda, bilgi yoluyla tutum değiştirici iletişimdir (Açıkgöz, 2005). Kağıtçıbaşı; etkileyici iletişimi, toplumsal hayatta insanların yeni bir tutum edinmelerini, var olan tutumlarını değiştirmelerini ya da uyum sağlamalarını hedefleyen iletişim olarak tanımlamıştır (Kağıtçıbaşı 1999).

Dinî iletişim, etkileyici iletişim sınıflaması içinde yer alması gereken bir iletişim türüdür (Koç, 2011). Dinî iletişim, amacı ve içeriği bakımından insanlarda tutum ve davranış değişikliğine neden olması beklenen bir iletişim türüdür. Bu bakımdan tutum geliştirici bir iletişimin sağlanabilmesi, etkileyici olmasına bağlıdır. Dinî iletişim, amacı ve unsurları bakımından, dinî mesajların toplumsal alanda dinî içerikli ahlaki tutumlar ve davranışlar sağlamasını hedefler.

Dinler, insanlara ulaştırmak istedikleri mesajları kutsal kitaplar ve görevlendirilen peygamberler vasıtasıyla ulaştırırlar. Kutsal kitaplar, insanların yaşam boyu yerine getirmekle yükümlü oldukları dinî ve ahlaki ilkeleri içermektedir. Metin olarak aktarılan mesajlar peygamberler tarafından kodlanarak insanlara aktarılır. Aktarılan

mesajlarla insanlardan ya var olan olumsuz davranışlarını olumlu hale getirmeleri ya da yeni tutum ve davranış geliştirmeleri beklenir. Peygamberlerin muhataplarına yapmış olduğu çağrılar bir nevi dinî iletişimidir.

İmam-hatip liselerinde hitabet dersinin okutulmasının amacı, öğrencilere dinî iletişim yeterliliği kazandırmaktır. Çünkü hitabet, dinî tutum ve davranış değişikliği meydana getirmek amacıyla insanlara güzel sözler söylemektir (Çetin, 2008). Bununla birlikte hitabet, iletişimde olduğu gibi, önceden kararlaştırılan mesajların seçilen hedef kitleye ulaştırabilmesi için uygun yöntem ve teknikleri birlikte kullanma becerisine sahip olmaktadır.

Hitabetin amacı, sözel yollarla insanlarda kalıcı davranış değişikliği meydana getirmektir. Kazandırılması gereken davranışlar bireyin dinî alanı ile ilgili ise ve hitabet de bu yönde yapılıyorsa, bu dinî hitabet olur. Dinî hitabet olmakla kalmayıp buna dinî iletişim de demek mümkündür (Yılmaz, 2016). Bu, mesajın kalıcı davranışa dönüşmesini sağlamak amacıyla bir takım teknik özellikleri bir arada kullanarak amaca ulaşmaktır. İletişimde etkililik, amaçlanan hedeflerin gerçekleşmesine götüren bir iletişim sürecidir.

İmam-Hatip Okullarında Hitabet Dersi

İmam-Hatip okullarının müfredatı iki ana bölüm altında yer alan derslerden oluşmaktadır. Bu iki ana bölüm, “meslek” dersleri ve “kültür” dersleridir. Meslek dersleri, imam-hatip okullarının kuruluş amacına göre mesleki alan bilgisi yeterliği kazandıracak derslerdir. Bunlar, *Kur'an-ı Kerim*, *Arapça*, *Tefsir*, *Hadis*, *Kelam*, *İslam Tarihi*, *Siyer*, *Fıkah* ve *Hitabet* dersleridir. Bu ana akım dersler, özellikle lise döneminde farklı kredilerle okutulur. Bu dersler, İmam-Hatip okullarından mezun olacak öğrencilerin, mezuniyet sonrası yapacakları din hizmetlerini yerine getirmeleri için gerekli olan alan bilgisi yeterliliğini kazandırmaya yöneliktir (T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü [DOGM], 2017).

Hitabet dersi, bu çerçevede öğrencilere mesleki yeterlilik kazandıran alan derslerden biridir. Her alan dersinin kendine özgü yeterlikleri olduğu gibi hitabet dersinin de hedeflediği yeterlikler vardır. Hitabet dersinin kazandırmayı hedeflediği yeterlilik, öğrencilere müfredatı oluşturan tüm derslerden kazandırılacak çıktıların birbirleri ile entegre edilmesinden meydana gelecek mesleki dışı vurumu sağlamaktır. Bu sebeple hitabet dersi ilk yıllardan beri imam- hatip okullarının programlarında yer almıştır.

Hitabet dersi, programlarda değişik isimlerle yer almıştır. İmam-hatip okullarının programlarında “*Türkçe Hitabet*”, “*Hitabet*”, “*Hitabet ve Mesleki Uygulamalar*” ve en son olarak seçmeli dersler arasında yer alan “*Diksiyon ve Hitabet*” adları ile yer almıştır. İmam-hatiplerin kuruluşundan bu yana hitabet derslerinin adları konusunda yapılan değişiklikler aşağıda Tablo’1 de gösterilmiştir.

Tablo 1

Cumhuriyet Sonrası İmam-Hatip Lisesi Programlarında Hitabet Derslerinin Çizelgede Yer Alışı

Öğretim Yılı	Dersin Adı	Okul Türü	Sınıflar	Ders saati	Toplam	Zorunlu /Seçmeli
1950-1951	Türkçe Hitabet	İmam-Hatip Kursu	II. ve IV	1+1	2	Zorunlu
1970-1971	Türkçe Hitabet	İHO	I. Devre	1	1	Zorunlu
1971-1973	Hitabet	İHO	IV Sınıf	2	2	Zorunlu
1991-1992	Hitabet ve Mesleki Uygulama	İHL	XI ve XII Sınıflar	2	4	
1992-1993 (Kredili Sistem)	Hitabet ve Mesleki Uygulama	İHL	1-2	3	8	
2010-2011	Hitabet ve Mesleki Uygulama	İHL	XII	2	2	Zorunlu
2010-2011	Hitabet ve Mesleki Uygulama	AIHL	XII	2	2	Zorunlu
2013-2014	Hitabet ve mesleki Uygulama	İHL	XI	2	2	Zorunlu
2013-2014	Hitabet ve mesleki Uygulama	AIHL	XII	2	2	Zorunlu
2013-2014	Diksiyon ve Hitabet	AIHL	XI-XII	1-1	1	Seçmeli

Tablo 1’de de görüldüğü gibi, imam-hatip lisesi müfredatında yer alan Hitabet dersi programa dâhil edilirken isminde dönemsel değişiklikler yapılmıştır. Buna göre, 1950-1971 yılları arasında bu dersin adı “Türkçe Hitabet”, 1971-1973 yılları arasında “Hitabet”, 1991-2014 yılları arasında “Hitabet ve Mesleki Uygulamalar” ve 2013-2014’te ise “Diksiyon ve Hitabet” şeklindedir.

Tablo 1’de de görüldüğü gibi Hitabet dersi, farklı isimlerle İmam-hatip okullarının programlarında yer almıştır. Bu dersin okulların programında değişik isimler altında yer almasına dikkat çekilmesi nedeni, derse verilen isimler ile ülkenin sosyal, siyasi ve kültürel yapısı arasındaki ilişkinin varlığıdır. 1950’li yılların başlarından itibaren sürdürülebilir kurumsal yapıya sahip olan İmam-Hatip okullarının, açılması ve ders programlarının oluşturulmasında siyasi ve sosyal yapının etkisini görmek mümkündür. Örneğin Tablo 1’de de görüldüğü gibi 1950- 1951 eğitim-öğretim yılında açılan imam –hatip okulları programda “Türkçe Hitabet” olarak yer almıştır. Bu isimlendirmedeki Türkçe vurgusu, bu okullardan mezun olacak öğrencilere, hutbelerin Türkçe olması gerektiğini ihsas ettiren bir yaklaşımı göstermektedir. Hitabet dersi ile ilgili yapılan bu Türkçe nitelemesinin arkasında din eğitimi ve din hizmetleriyle ilgili siyasetin ve devletin din hizmetleri konusundaki yaklaşımının yansıması vardır (Öcal, 1994). Bilindiği gibi, Türkiye’de din hizmetlerinin dilinin “Türkçe” olması ile ilgili akım 1930’lu yılların başından 1950’ye kadar fiilî olarak devam etmiştir (Akin, 2011).

Hitabet dersinin adındaki “Türkçe” kelimesi 1971 yılına kadar devam etmiştir. 1971 yılından sonraki dönemde imam-hatip okullarında okutulan hitabet dersinin adındaki “Türkçe” kelimesi kaldırılmış, sadece “Hitabet” kelimesi kalmıştır. Bu yıllardan sonra İmam-Hatip okulları ile ilgili tartışmalar bitmemiştir. Tartışma yeni

bir boyut kazanmıştır. Tartışmanın konusu imam-hatip okullarından mezun olanların yüksekokullara devam edip etmeyeceği, devam edecekse hangi okullara gideceği meselesi üzerinde yoğunlaşmıştır. 1971’de yapılan bir tespite göre mezunların %66’sı yüksekokul olarak, Yüksek İslam Enstitülerine girmiş, %27’si de Diyanet İşleri Başkanlığında görev almıştır. Geriye kalan %7’lik bir kısmı ise özel sektörde ya da kendi işinde çalışmayı seçmiştir. Bunların dışında bazı mezunlar ise fark derslerini vererek üniversitelerin başka bölümlerine girmeye çalışmışlardır (Öcal, 1994).

İmam-Hatip okullarının meslek okulu statüsünde mi yoksa lise statüsünde mi olduğu tartışması noktasında yeni bir yaklaşım gelişmiş ve bu yaklaşım doğrultusunda, programlarda yer alan hitabet dersinin adının değişmemesi, bu okullar konusundaki beklentileri ve tartışmaları etkilemiştir. Bu etki, imam-hatip okullarından mezun olanların diğer mesleklere ve diğer üniversitelere girmesiyle ilgili düzenlemelere gidilmesinin daha öncelikli olduğu anlayışına geçildiği anlamına gelmektedir. Bununla birlikte, 1971 öncesinde yoğun olarak tartışılan, imam-hatiplerin toplumsal alanda varlığı ve meşruluğu konusunun da kısmen kabul edilmiş olduğunu göstermektedir. Hitabet dersinin adının herhangi bir nitelemeye ihtiyaç duymadan sadece maksadına yönelik olarak muhafaza edilmiş olması normalleşmenin bir sonucu olsa gerektir.

Dersin adının Hitabet olarak kalması bir bakıma ibadet dilinin aslına dönmesiyle birlikte hutbelerin dilinin de aslına döndürüleceği anlamına geliyordu. Nitekim Hitabet dersinin adının programda, “Hitabet” şeklinde yer almasının tarihi ile camilerde okunmakta olan hutbe dualarının Arapça asılları ile okunduğu tarih aynı olmuştur.

Daha sonraki dönemlerde Hitabet dersine “Mesleki Uygulamalar” eklenmiştir. Bu dersle ilgili yapılan çalışmaların imam-hatip okullarından mezun olan öğrencilerin mihrap kürsü ve minber yeterliklerinin yeterli olmadığı hep söylenmiştir. Bu söylentilere son vermek için Hitabet dersinin uygulamasının yapılması gerektiği hususunda bir karar alınmıştır. Alınan bu kararın sonucu olarak, derslerde katılan öğrencilerin haftanın belli günlerinde camilere giderek başta hutbe okuma becerileri olmak üzere cami içi din eğitimi faaliyetleri konusunda yeterli hale gelmeleri istenmiştir. Hitabet dersinin uygulama ile ilgili beklentileri yeni bir durumdur.

Hitabet Dersinin İçeriği

Günümüzde bilginin yanı sıra iletişim de önemli bir yeterlik alanı olduğundan, iletişim ile eğitim, iletişim ile mesleki verimlilik arasında da doğrudan bir bağ vardır. Mekânsal ve toplumsal din hizmetleri yerine mobilize ve bireysel din hizmetleri taleplerinin artmasına şahit olmaktayız. Toplumsal değişimin sonucunda oluşan bu yeni duruma uygun olarak, imam-hatip liselerindeki “Hitabet ve Mesleki Uygulamalar” dersinin içerleğinde de bir değişimin olması gerekmektedir.

En son Millî Eğitim Bakanlığı ve Din Öğretimi Genel Müdürlüğünün yapmış olduğu ve imam-hatip liseleri Kitapları içinde yer alan Hitabet ve Mesleki Uygulamalar dersinin içeriği bu bağlamda şöyle olmaktadır (Sezikli, 2016).

Tablo 2

Hitabet Dersinin İçeriği

Üniteler	BAŞLIKLARI	Kazanımlar
DİN HİZMETLERİ VE İLETİŞİM	1. Din Hizmetleri ve Din Görevliliği	Din Hizmetleri ve Din Görevliliği hakkında bilgi sahibi olur
	2. Din Hizmetlerinde Kendini ve Hedef Kitleyi Tanıma	Din Hizmetlerinin hedef kitesini tanıyarak özellikleri hakkında bilgi sahibi olur
	3. Din Hizmetlerini Zorlaştıran ve Engelleyen Sorunlar	Din Hizmetleri alanında karşılaşılan güçleri tanıyarak
	4. Din Hizmetlerinde İletişim	Din Hizmetleri alanında gerekli olan iletişim süreçleri hakkında bilgi sahibi olur
HİTABET VE DİNİ HİTABET	1. Hitabet ve Türleri	Hitabeti tanımlar Hitabet türleri hakkında bilgi sahibi olur
	2. Din Hizmetlerinde Hitabetin Yeri Önemi	Din Hizmetleri alanında hitabetin önemini kavrar
	3. Dinî Hitabet ve Çeşitleri	Dinî Hitabeti diğer hitabetlerden ayırt eder Dinî Hitabet çeşitleri hakkında bilgi sahibi olur
	4. Dinî Hitabetin İlkeleri	Dinî Hitabetin ilkeleri hakkında bilgi sahibi olur
	5. Dinî Hitabette Kaynak Seçimi	Dinî Hitabeti hazırlarken yararlanacak olduğu kaynakları seçebilir.
DİNİ HİTABET TÜRÜ OLARAK HUTBE	Hatiplik ve Hutbe	Hatiplik ve hutbe hakkında bilgi sahibi olur
	Hutbe ile ilgili dinî hükümler	Hutbenin dindeki yeri ve önemini kavrar
	Hutbe hazırlanması ile ilgili hususlar	Hutbe hazırlama ile ilgili süreçlere hakkında bilgi sahibi olur
	Hutbe duaları Hutbe Örnekleri	Hutbe dualarını ezbere okur Hutbe örneklerini inceleyerek hutbenin yazılışı ile ilgili bilgi ve beceri geliştirir.
HİTABET TÜRÜ OLARAK VAAZ	Vaazlık ve vaaz	Vaaz ve vaazlık hakkında bilgi sahibi olur
	Vaaz ve İrşadın Dindeki Yeri	Vaaz ve irşadın dinî temellendirmesini yapabilir
	Vaazın hazırlanışı ve sunuşu ile ilgili hususlar	Vaaz ve irşad ile ilgili hususların hazırlanmasında ve sunulmasındaki süreçleri takip edebilir Vaazın hazırlanması sırasında yapılması gerekenleri bilir. Vaaz ve irşadın kendine özgün ortamlarında sunulması ile ilgili bilgi ve becerileri kazanır.
	Vaaz ve Duaları	Vaaza başlama ile ilgili geleneksel duaları ezberlebilir.

Tablo 2’de, imam-hatip liselerinin müfredatında yer alan Hitabet dersinin içeriği ve kazanımları verilmiştir. İçerik, Hitabet dersinde öğrencilere kazandırılması gereken bilgileri ihtiva etmektedir. İçerik/müfredat, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenmiştir. Öğretim programı haline getirilerek, imam-hatip liselerinde okutulmak üzere ders materyali olarak hazırlanmış ve öğrencilere sunulmuştur. Hâlen öğrenciler, Hitabet dersinde bu içeriği temel almaktadırlar.

Dersin adı kadar içeriği de önemlidir. İçeriğin oluşmasında, dersin uzak hedefleri, genel hedefleri ve yakın hedefleri dikkate alınır. Dersin genel amacı ile özel amaçları arasındaki ilişkinin program içeriğine yansıtılması gerekir. İçeriğin oluşturulmasında, program geliştirme yaklaşımlarından yararlanır. Örneğin program geliştirmede yaygın

olarak kullanılan modellerden biri, geliştirilecek programda amaç-çerik uyumunun gözetilmesi gerektiğidir (Varış, 1988). Hitabet dersinin içeriği geliştirilirken göz önünde bulundurulması gereken bir amacın olduğu muhakkaktır. Programın geliştirilmesinde dikkate alınan bu amacın çerik ile uyumlu olması gerekmektedir.

Hitabet dersi ile ilgili program geliştirme çalışması yapılırken ne gibi amaç ya da amaçların göz önünde bulundurulmuş olabileceğini, ders için hazırlanan materyale bakarak anlamak mümkün olabilir. İçeriğin kendi içerisinde başlıklarına ve alt başlıklarına bakıldığında bu dersin daha çok cami içi din hizmetlerinin yerine getirilmesinin dikkate alındığı söylenebilir. Bu çerik, cami din hizmetleri arasında yer alan, cemaatle namaz kıldırma, Cuma namazı, cenaze namazı gibi özelliğı olan namazların eda edilmesinde imam-hatip olarak gerekli bilgi, beceri ve davranışları yerine getirebilme, hutbe hazırlama ve sunma, gerekli zamanlarda vaaz verebilme gibi yeterlikleri kazandırmaya yöneliktir.

Günümüzde imam-hatiplere okutulmakta olan Hitabet dersinin içeriğinin daha çok cami içi din hizmetlerini esas aldığı söyleyebiliriz. İlk ünite de iletişim konusuna girilmiş olması iletişim hakkında sadece kısa bir bilgilendirme olarak kalmıştır. İletişim süreçleri hakkında genel anlamda bilgi sahibi olmak, iletişim süreçlerinin uygulamasını bir tutum olarak davranışa yansıtmak anlamına gelmemektedir. Bunun bir yaşam biçimi hâline gelmesi gerekir. Bu sebeple, din hizmetleri alanının nerdeyse tamamının ya da tamamına yakınının dinî iletişim süreçlerine ayrılmasında yarar vardır.

İmam-hatip liselerinde okutulmakta olan hitabet dersinin yukarıda verilen içeriğı ve çerikle ilgili kazanımlara bakıldığında, dersin öğrencilere yönelik,

1. Mesleki olarak daha çok cami içi din hizmetlerini yönetme yeterliği kazandırmanın ön plana çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum, hitabet dersi ile ilgili beklentilerin geçmişten günümüze pek değışmediğı kanaatini pekiştirici mahiyettedir.

2. Dinî iletişim konusundaki yeterliğin cami içi alanla sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. İçerikte, öğrencilere dinî iletişim yeterliği kazandıracak bilgiler yerine tanıtıcı bilgilere yer verilmektedir. Ancak tanıtıcı bilgiler davranışa dönüşerek öğrencilerin cami içi ve cami dışı din hizmeti ortamlarında dinî iletişim bakımından yeterli olmalarını sağlamayacaktır.

3. İçerikte sunulan bilgiler, toplum merkezli din hizmetlerini yerine getirmesi için gerekli yeterlilikleri kazandırıcı mahiyette değildir. Değişen toplumsal şartlar, günümüzde din hizmetlerinin caminin dışına da taşarak toplum merkezli hale geldiğini göstermektedir. Bu nedenle din hizmetlerinde dinî iletişim yeterliliğı kazandırmayı hedefleyen hitabet dersinin içeriğinin toplum merkezli din hizmetlerini yerine getirebilecek donanımda olmadığı görülmektedir.

4. Hitabet dersi, içinde uygulamayı da barındıran bir derstir. Bu nedenle içeriğin oluşturulmasında uygulamaya da ağırlık verilmesi gerekir. Elimizdeki ders materyali içeriğinde uygulamaya yönelik bilgilere fazla yer verilmektedir. Bilgiler daha çok bilgi ve kavrama basamağında kalmıştır. Bilgi ve kavrama basamağındaki bilgiler, teorik ve ezberlenmesi gereken bilgiler olarak kalırlar. Uygulama, analiz, sentez ve değerlendirme basamağındaki kazanımlara ulaşılmasını sağlayacak bilgilere yer verilmemiş olması, bu dersin teorik düzeyde kalması gerektiği ile ilgili kasıtlı belirlemenin olduğu fikrini kuvvetlendirmektedir.

Amaç

Araştırmada, İmam-Hatip liselerinde okutulan “Hitabet ve Mesleki Uygulamalar” dersinin öğrencilere, mesleki yeterlik kazandırma ve iletişim/dışa vurum becerileri kazandırma bakımından durumunu ortaya koymak amaçlanmıştır.

Yöntem

Araştırmada, tanımlanan problemin çözümünde seçilen yöntem önemlidir. Bilimsel çalışmalarda yöntemi belirleyen daha çok çalışmanın amacı ya da amaçlarıdır (Karasar, 1995). Bu gerçeklikten hareketle, söz konusu çalışmanın amacı doğrultusunda, tarama modeli ve görüşme tekniği kullanılmıştır. Son zamanlarda nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan görüşmelerden biri görüşme tekniğidir. Bu teknik, iki şekilde kullanılmaktadır (Karasar, 1995). Bunlardan biri grupla diğeri de bireysel olarak yapılan görüşmedir. Grupla yapılan görüşmelerde konunun detaylandırılması için bazen derinlemesine görüşmeler yapılabildiği gibi, grubun yapısındaki homojenlik ve grup içi etkileşimin olması halinde odak grubu çalışması yapılmaktadır (Baş ve Akturan, 2013).

Bu çalışma, grubun özellikleri dikkate alınarak, odak grubu çalışması modeli ile yapılmıştır. Çalışmaya katkı sağlayan öğrenci ve öğretmenlerin öncelikle yapılanmış sorulara verdikleri cevaplar incelenmiştir. Bu sorulardan elde edilen verilerle katılımcılarla bir araya gelinmiş ve belirlenen konular etrafından karşılıklı konuşmalar yapılmıştır. Görüşmeye esas teşkil edilen soru kökü değişik şekillerde ifade edilerek konunun birden fazla boyutunun ortaya çıkmasına yardımcı olacak görüşmeler yapılmıştır. Yöneltilen sorulara yönelik cevaplar “odak grup” ile “bireysel” görüşmeler sonucunda elde edilmiştir. Görüşme tekniğinde, bilgi almayı sağlayacak sorular önceden yapılandırılmış olabileceği gibi yapılandırılmamış soruların sorulmasına da fırsat verilir (Geray, 2014). Görüşme tekniğinin araştırmacıya bu imkânı sunması bakımından (Kuş, 2012) söz konusu araştırmada nitel yönetime de başvurulmuştur.

Araştırmanın nitel kısmı, imam-hatip lisesinde görev yapan ve Hitabet dersi veren ya da vermekte olan 4 meslek dersleri öğretmeni ile tamamı erkeklerden oluşan 30 son sınıf öğrencisi ile yapılmıştır. Mülakatlarda açık uçlu sorular sorulmuş, katılımcıların

sorulara yazılı olarak verdiği cevapların yanında konuyla ilgili yaptıkları sözlü açıklamalar da kaydedilerek gerekli çözümlenmeler yapılmıştır.

Araştırmaya katılan kişilerin seçiminde öğrencilerin konuya olan ilgileri ve katılıma istekleri belirleyici olmuştur. Öğretmen katılımcıların seçiminde ise öğretmenlerin hitabet dersini vermiş ya da veriyor olmalarına dikkat edilmiştir.

Araştırmaya, 4 meslek dersi öğretmeni, bir idareci (müdür), 30 Anadolu İmam-Hatip Lisesi son sınıf öğrencisi katılmıştır. Araştırma katılımcısı öğretmenlerin ikisi bayan ikisi erkektir. Bayan öğretmenlerin mesleki kıdemi 3-10, erkek öğretmenlerin mesleki kıdemi 5-15 arasındadır. Araştırmaya sözlü mülakatla katkı veren idareci ise yaklaşık 30 yıldır meslek dersi öğretmeni ve son 10 yıldır da okul müdürü olarak görev yapmaktadır. Katılımcılar buldukları konuları itibarıyla öğretmen, öğrenci ve idareci olarak tasnif edilmişlerdir. Öğrencilere hitabet dersi ile olan ihtiyaç ilişkileri, uygulama durumları ile ilgili sorular sorulmuştur. Öğretmenlere dersin içeriği, öğrencilerin öğrenme istekleri ve dersin yer aldığı sınıfın uygunluğu sorulmuştur. İdareci olarak katılan okul müdürüne de daha çok hitabet dersinin teorik ve pratik değerlilik bakımından ne ya da neler ifade ettiği sorulmuştur.

Hedef Kitle

Araştırmanın hedef kitlesi, yaygın din eğitimi alanında faaliyet yürüten kurum ve kişilerdir. Bu bağlamda, imam-hatip liselerindeki öğretmen ve öğrenciler öncelikli olarak yer almaktadır. Bununla birlikte din hizmetleri alanında aktif olarak görev yapmakta olan Diyanet İşleri Başkanlığı görevlileri de bu araştırmayla ilgili olan kişilerdir.

Verilerin Toplanması

Araştırmanın birinci bölümünü teşkil eden İmam-Hatip okulları ve bu okullarda okutulmakta olan Hitabet derslerinin tarihi süreçteki yerinin açıklanmasında, imam-hatip okullarının durumu, bu okullarda okutulmakta olan Hitabet derslerinin konununun netleştirilmesi bakımından konuyla ilgili oluşturulan kaynaklara başvurulmuştur. Yapılan araştırmalarda elde edilen bulgular sonucunda, imam-hatip okullarında okutulan Hitabet dersinin programdaki yeri, içeriği ve ismi konusundaki farklılıklar dikkat çekmiştir. Buna göre söz konusu dersin isim ve içeriğinde meydana gelen değişikliklerin, dönemin siyasi, sosyal ve dinî tutumlarının dışı yansıtıcı olması bakımından konu değerlendirmeye alınmıştır.

Araştırmanın şekillenmesine veri teşkil eden ikinci kaynak, öğretmen ve öğrencilerle yapılan yarı yapılmış görüşme ve mülakatlardır. Bu verilerin toplanmasında, yapılmış görüşme ve derinlemesine mülakat yöntemi kullanılmıştır. Görüşmeye katılanlara;

1. “Din hizmetleri alanında görev yapacak olanların sahip olması gereken yeterliklerden biri de etkili dinî iletişim ve hitabet tekniklerine sahip olmaktır. Bu görüşe katılıyor musunuz, neden?”
2. “Sizce İmam-hatip liselerinde Hitabet dersi gerekli midir, neden?” soruları sorulmuştur. Araştırmanın amacı doğrultusunda katılımcılarla bu iki soru etrafında görüşmeler yapılmıştır

Veri Toplama Süreci

Görüşmelerin tamamı araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Görüşmede önceden hazırlanan soruların yanında sözlü olarak ek sorulara da yer verilmiştir. Görüşmeler, katılımcının o anki duruma göre gerçekleştirilmiştir. Örneğin, Öğretmenlerle görüşülürken soru listesindeki soruların yanında konuyla ilgili derinlemesine sözlü sorular da yöneltilmiştir. Bunun nedeni, onların uygulama sürecindeki tecrübelerinden yararlanmaktır. Ek soru sorma ihtiyacını ortaya çıkaran bir başka husus, katılımcıların sorulara verdiği cevaplara netlik kazandırmaktır. Katılımcılar soruları cevaplarken bazen dolaylı anlatımlara gidebiliyorlar. Dolaylı anlatımlarla konuyu açıklayan bir katılımcıya, listedeki sorulara ek olarak konuyu açıklayıcı sorular sorularak konuyla ilgili düşüncelerini netleştirmelerine yardımcı olunmuştur. Katılımcıların cevaplanması istenen sorulara bazen doğrudan bazen de yaklaşık olarak dolaylı cevaplar vermeleri nedeniyle, katılımcılara cevabı netleştirici ve konuya yönlendirici sorular sorulmuştur. Böylece yarı yapılandırılmış mülakat tekniklerinin sağladığı esneklikten yararlanılma yoluna gidilmiştir.

Verilerin Çözümü ve Yorumlanması

Yapılan görüşme ve yazılı ifadeler, mülakat sırasında yapılan ses kayıtları analiz edilerek, araştırmada deneklere yöneltilecek yapılandırılmış soruların hazırlanması için bir protokol listesi hazırlanmıştır. Bu protokolda bulunan soruların araştırmanın amacıyla ilgili soru ve sorunların ortaya çıkmasını sağlayıcı olması konusunda düzenlemeler yapılmıştır. Katılımcıların soruları anlamaları ve kolay cevap verebilir olmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Bunun yanında, mülakat sırasında elde edilen ses kayıtları deşifre edilmiştir. Sözlü ve yazılı olarak elde edilen verilerin araştırmanın amacı doğrultusunda düzenlenmesi ve kendi aralarında sınıflandırılmasından sonra yorumlama safhasına geçilmiştir. Verileri anlamlı hâle getirmek için konuşma ve yazıda ortaya çıkacak anlam eksiklikleri, beyanın maksadına sadık kalınarak anlaşılır hâle getirilmeye çalışılmıştır.

Katılımcılarla İlgili Bilgiler

Adı/Soyadı	Cinsiyet	Yaş	Mezuniyet	Görevi	Kıdem
M. K	E	65	Lisans	Müdür	30
S. I	B	47	Lisans	Öğretmen	22
H. K	B	40	Lisans	Öğretmen	13
O.H	E	54	Lisans	Öğretmen	28
F.T	E	18	Lise	Öğrenci	12. Sınıf
C. A	E	18	Lise	Öğrenci	12.Sınıf
L.F	E	17	Lise	Öğrenci	11. Sınıf
İ. T	E	17	Lise	Öğrenci	11.Sınıf
T. B	E	18	Lise	Öğrenci	12. Sınıf
H. I	E	18	Lise	Öğrenci	12. Sınıf
O.T	E	18	Lise	Öğrenci	12.Sınıf
A. B	E	19	Lise	Öğrenci	12.Sınıf
S. E	E	18	Lise	Öğrenci	12. Sınıf
A. D	E	17	Lise	Öğrenci	11. Sınıf
H. Ç	E	17	Lise	Öğrenci	11.Sınıf
C. A	E	18	Lise	Öğrenci	12. Sınıf
N. K	E	17	Lise	Öğrenci	11. Sınıf
H. K	E	17	Lise	Öğrenci	11.Sınıf
F. T	E	18	Lise	Öğrenci	12. Sınıf
M. K	E	17	Lise	Öğrenci	11. Sınıf
N.G	E	17	Lise	Öğrenci	11.Sınıf
İ. G	E	18	Lise	Öğrenci	12. Sınıf
Z. Ç	E	17	Lise	Öğrenci	11. Sınıf
A. K	E	17	Lise	Öğrenci	11.Sınıf
T. C	E	18	Lise	Öğrenci	12. Sınıf
L.F	E	17	Lise	Öğrenci	11. Sınıf
İ. K	E	17	Lise	Öğrenci	11.Sınıf
T. L	E	18	Lise	Öğrenci	12. Sınıf
L. G	E	17	Lise	Öğrenci	11. Sınıf
İ. Y	E	17	Lise	Öğrenci	11.Sınıf
T. Ş	E	18	Lise	Öğrenci	12. Sınıf
L. P	E	17	Lise	Öğrenci	11. Sınıf
Ö. Ç	E	18	Lise	Öğrenci	12.Sınıf
A. B	E	18	Lise	Öğrenci	12. Sınıf
C. A	E	18	Lise	Öğrenci	12.Sınıf
F. A	E	17	Lise	Öğrenci	12. Sınıf

Araştırmanın Sınırları

Bu araştırmanın teorik çerçevesi “İmam-Hatip okulları”, bu okullarda okutulmakta olan “hitabet dersi”, “hitabet”, “etkili iletişim”, “iletişim” ve “dışa vurum” anahtar kelimeleri kapsamındaki alanyazına dayalı şekilde hazırlanmıştır. Araştırmanın ampirik kısmında, Anadolu İmam-Hatip Lisesi son sınıf öğrencileri, İmam-Hatip Lisesi 11. Sınıf öğrencilerinin görüşlerine başvurulmuştur. Bu nedenle araştırma imam-hatip Lisesi öğrencilerinin 11. ve 12. Sınıf öğrencileri ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca halen İmam-Hatip Liselerinde görev yapmakta olan meslek dersleri öğretmenlerinden

Hitabet dersine girmiş olanlar ile bu okullarda idarecilik yapmış olanların görüşleri de alınmıştır. Çalışma 2016-2017 eğitim öğretim yılında gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

Bu çalışmaya, İmam-Hatip Lisesi son sınıfta öğrenim görmekte olan 30 kişilik bir grup katılmıştır. Çalışmaya katılanların tamamı erkek öğrencilerden oluşmuştur. Öğrencilerin duygu ve düşüncelerini daha rahat açıklayabilmelerine katkı sağlayacağı varsayılarak mümkün olduğu kadar samimi ve sıcak bir ortam oluşturulmaya çalışılmıştır. Bunun için önceden gerekli hazırlıklar yapılmış, çay ve meşrubat ikramları yapılmıştır.

Öğrencilerin Hitabet Dersi ile ilgili Görüşleri

Hitabet dersinin gerçekleştirmek istediği amaçların merkezinde imam-hatip lisesi öğrencileri vardır. Öğrenciler bu derste aldıkları bilgilerle gelecekleriyle ilgili mesleki tasarımlarını yapacaklardır. Mezuniyet sonrasında yapacak oldukları meslekler arasında din hizmetleri olmasını düşünen öğrenciler, bu ders sayesinde din hizmetleri alanını tanımış olacaklardır. Bu ders din hizmetlerini hem tanımak hem de bu alanda yerine getirilecek olan görevi hakkında yeterlilik sağlamak için gerekli olan oryantasyonların başında gelir.

Öğrencilerin, ortaokul ve lise öğrenimleri süresince çok uzak olmadıkları din hizmetleri, pratik bilgiler yanında teorik bilgilere de ihtiyaç duyulan bir alandır. Günümüzde insanlarla bilgi alışverişinde bulunmanın kurallarını anlatan değişik bilgiler, yayınlanmaktadır. Din hizmetleri alanında görev yapacak olan insanların bu bilgilerden yararlanması gerekir. Din hizmetleri insan insana yürütülen bir hizmet türü olduğu için bu görevi yerine getirecek olanların, insanlarla etkili iletişim kurabilmesini sağlayacak iletişimsel yeterliklere sahip olması gerekmektedir. Hitabet dersi bu içeriği sağlaması bakımından önemli bir derstir. Konuyla ilgili öğrencilerle yapılan görüşmede onlara,

1. *“Din hizmetleri alanında görev yapacak olanların sahip olması gereken yeterliklerden biri de etkili dinî iletişim ve hitabet tekniklerine sahip olmaktır. Bu görüşe katılıyor musunuz, neden?”* sorusu olmuştur. Öğrencilerin, sözlü olarak içtenlikle cevap verdikleri bu soruya yazılı şekilde cevap vermeleri istendiğinde sözlü ifadelerini yazıya tam olarak dönüştüremedikleri gözlenmiştir. Bunun, sözlü iletişim ile yazılı ifade etmedeki teorik farktan kaynaklanmış olabileceği varsayılmaktadır.

Öğrencilerin bu soruya verdikleri bilgilerin daha kolay anlaşılabilmesi ve verdikleri bilgilerin yorumlama kolaylığı sağlaması için öğrencilerin sözlü ve yazılı ifadelerindeki anlam ve söylem bakımından ortak olan ve farklı olan cevaplar ayırt

edilmiş ve ortak kanaatlerden meydana gelen bir anahtar kelime oluşturulmuştur. Bu anahtar kelimenin görüşmeye katılanlara göre dağılımıyla ilgili de frekansları tespit edilmeye çalışılmıştır. Her iki soruya benzer teknik uygulanarak anahtar kelimeler ve frekansları tablo halinde sunulmuştur.

Tablo 3

Din Hizmetleri Alanında Görev Yapmayla İlgili Görüşler

1. Din hizmetleri alanında görev yapacak olanların sahip olması gereken yeterliklerden biri de etkili dinî iletişim ve hitabet tekniklerine sahip olmaktır. Bu görüşe katılıyor musunuz, neden?

Gerekeçe	Sayı	%
Din hizmetlerinde verimliliği sağlamaya etkisi olur	10	33,3
İnsan ilişkilerinin iyileşmesine katkı sağlar	3	10,0
Dini tebliğ etmeye yarar	5	16,6
Kişilik gelişimine katkı sağlar	5	16,6
Dini doğruları anlatmakta işe yarar	7	23,3
Toplam	30	100

Tablo 3'te de görüldüğü gibi görüşmeye katılanların çoğu (%33,3) Hitabet dersinin, "din hizmetlerinde verimliliği sağlamaya olumlu etkisi olacağını" belirtmiştir. Bunun dışında, görüşmeye katılanların %10'u Hitabet dersin içerik bakımından kazanımlara dönüşmesi hâlinde sadece mesleki alan olan din hizmetleri değil, aynı zamanda "İnsani ilişkilerin iyileşmesine katkı sağlayacağını" belirtmişlerdir. Hitabet bakımından yeterli olmanın, dinin anlatılmasında, dinî doğruların anlaşılır olmasında etkili olacağını düşünenlerin oranı %23'tür. İyi bir hatip olmanın dini tebliğ etmeye yarayacağını düşünenlerle dini doğru anlatmak için hitabet dersinin gerekli olduğunu söyleyenler birlikte ele alındığında katılımcıların nerdeyse üçte birinden fazlasının (%16+ %23 = %39) hitabet dersinin gerekli olduğu ile ilgili fikir birliğinde oldukları görülecektir.

Katılımcılar, bu dersin İmam-Hatip liselerinde okutulması gereken bir ders olduğu konusunda hemfikirlerdir. Ancak bu dersin öğrenciler tarafından genelde din hizmetleri mesleğinin yerine getirilmesinde ön koşul olarak algılanıyor olması, bu alanda çalışmayı düşünmeyen öğrencilerde bu dersin geri plana atılmasına neden olmuştur. Bunu, yazılı açıklamalarından anlamak mümkündür. Bunlardan birkaçı şöyledir:

Din alanında hizmet verecek kişiler için hitabet dersi gereklidir. Hitabet, dinî bilgidir bir tık öndedir. Bunun sebebi ise düzgün hitabete sahip olmayan kimselerin insanlar tarafından muhatap alınmamasıdır. Böyle bir durumda bilgi geri palanda kalır ve etki etmez. Bu durum siyasette de aynıdır. Ancak ben din hizmetleri alanında görev almayı düşünmediğim için hitabet dersiyle de pek ilgilenmiyorum.

Din hizmetleri alanında görev yapacak olanlar için etkili hitabe okuyabilmek amacıyla hitabet dersi gereklidir. Ancak ben hitabet konusunda kendimi yeterli görmüyorum. Okulda verilen hitabet dersi de bu konuda bana faydalı olmuyor. Çünkü hitabet dersinde daha çok üniversiteye hazırlık için test çözüyoruz.

Diğer yandan bu dersin mesleki olduğu kadar, dinî inanışın bir gereği olarak görülen "tebliğ vazifesi"ni yerine getirmek için gerekli olan ifade gücünü geliştirici bir ders

olduğuna inananlar da vardır (bkz. Tablo 3). Tebliğ görevine katkı sağlayacağını söyleyenler konuyla ilgili görüşlerini yazılı olarak ifade ederlerken şöyle söylemişlerdir:

Tebliğ vazifesini yerine getirebilmede etkili ve doğru konuşmanın önemi yadsınamaz. İnsanları etkileyebilmek, kalplerini İslam'a ısındırabilmek için muhakkak ki güçlü bir hitabet yetisine sahip olmak gerekir.

Bütün peygamberler gibi son peygamber Hz. Muhammed Mustafa (SAV) de üstün bir hitabet yeteneğine sahipti. Bu şekilde insanları tevhit dinine davet etmişti. Bizim de peygamberimizi örnek alarak insanları dine davet edebilmek için iyi bir hitabete sahip olmamız gerekmektedir.

Bir başka kalıtmacı ise din hizmetleri ile Hitabet dersi arasındaki ilişkiyi, etkili iletişim sağlayıcı bir yeterlik olarak görmüş ve bunu din hizmetleri alanı olan cami içi din eğitimi uygulamalarıyla ilişkilendirerek şöyle demiştir:

Etkili dinî iletişim ve hitabet tekniklerine sahip olanlar cemaatle daha kısa sürede ve daha etkili bir şekilde iletişime geçerler. Bu özelliklere sahip olan biri daha geniş kitlelerle anlaşılabilir ve onlara İslam'ı güzel bir şekilde anlatabilir. Camideki cemaatin sayısını daha da artırabilir.

Din hizmetleri alanında Hitabet dersinin önemi büyüktür. Hitabet dersini din alanında hizmet verecek olan herkesin alması gerekir. Hitabet dersi insanları bilgilendirmek için gereklidir. Camide imamlık yapacak olanlar Hitabet dersini almalıdırlar. Hitabeti iyi olanlardan imam seçilmesi gerekir.

Öğrencilerin bu değerlendirmelerinden Hitabet dersi ile din hizmetleri alanı arasında doğrudan bir ilişki kurdukları anlaşılmaktadır. Öğrenciler bu ilişkinin fonksiyonel ve vazgeçilmez bir ilişki olduğu konusunda kararlı ifadelerde bulunmuşlardır. Onlara göre Hitabet dersi din hizmeti yapacak olanların topluma sundukları hizmetin verimli olmasında, hizmet alanların ihtiyaçlarının karşılanmasında etkili olan bir yeterlidir.

İfadelerini daha belirginleştirilmek bakımından öğrencilere “*Sizce İmam-Hatip liselerinde Hitabet dersi gerekli midir, neden?*” sorusu da yöneltilmiştir. Bu sorunun yöneltilmesinin nedeni öğrencilerin hitabet dersi ile ilgili görüşlerinin gerekçelerini öğrenebilmektir. Onun için verdikleri cevaplar gerekçeleri ile birlikte sınıflandırılarak tablo haline getirilmiştir.

Tablo 4

Hitabet Dersi Gerekli midir, Neden?

Gereke	Sayı	%
Mesleki Beceri Kazandırır	15	50
Ders İşlenmiyor	6	18
Derse Önem verilmiyor	9	32
TOPLAM	30	100

Tablo 4'te görüldüğü üzere öğrencilerin büyük çoğunluğu hitabet dersinin (%50) mesleki beceri kazandırdığını söylemiştir. Öğrencilerin bu soruya verdikleri cevaplar bir önceki verilerle uyumludur. Öğrenciler, önceki soruya verdikleri cevaplarda

Hitabet dersini din hizmetleri alanında ihtiyaç duyulacak bir yeterlik olarak görmüşlerdir. Bu soruya verdikleri cevaplarda da hitabet dersini bir mesleki beceri dersi olarak gördüklerini ifade etmişlerdir.

Ancak, din hizmetleri alanında görev yapacak öğrencilerin Hitabet dersine ihtiyaçları olduğu dile getirilirken uygulamada hitabet dersinin bu amaca uygun yapılmadığının altını çizmişlerdir. Katılımcıların %18'i dersin işlenmediğini, %32'si derse yeterince önem verilmediğini söylemiştir. Bu durumun, öğrencilerin Hitabet dersine olan ilgisini azaltmakta olduğu; amaçlarının ve kazanımların gerçekleşmesine engel teşkil ettiği dile getirilmiştir.

İmam-hatip liselerinde okutulmakta olan hitabet dersinin iki temel amacı vardır bunlardan biri açık diğeri de örtük amaçtır. Hitabet dersinin açık amacı öğrencilere mesleki bilgi, beceri ve tutum kazandırmaktır. Bunlar, din hizmetleri için gerekli olan becerilerdir. Yaygın din eğitimi alanında görev alacak olan kişilerin, camilerde ve diğer dinî ortamlarda dinî konuların anlaşılır olmasını sağlamak bakımından, güzel söz söyleme sanatı olan hitabet yeterliğine sahip olmaları gerekmektedir. İmam-hatip lisesinden mezun olacak olan öğrencilerin, İmam-hatiplik mesleğini icra etmeye aday konumunda bulunmaları ve bu alandaki hizmetleri için eğitim-öğretim alıyor olmaları, onların Hitabet dersi ile ilişkilendirilmesi için yeterli bir sebeptir. Bu nedenle Hitabet dersinin, din hizmetleri alanındaki görev yapacak olanlara mesleki güç kazandırması muhakkaktır.

Hitabet dersi ile öğrencilere kazandırılacak olan ikinci amaç yani örtük amaç, bu öğrencilerin kendilerini ifade etmelerine katkı sağlayacak bilgi ve beceriye sahip olmalarını temin etmektir. Öğrenciler Hitabet dersi ile elde ettikleri ifade becerileri sayesinde kendilerini hem bireysel olarak hem de toplumsal alanlarda daha kolay ve etkili bir şekilde ifade edebilme becerilerine sahip olurlar. Nitekim öğrencilerin Hitabet dersi ile ilgili beklentileri arasında örtük amaç bağlamında değerlendirilmesi gereken hususlar vardır. Görüşlerine başvurduğumuz öğrencilerin bazıları bu konuda şunları söylemişlerdir.

İmam-hatipler geçmişteki vizyonunu kaybetmiştir. Günümüzde ülkenin en üst tabakalarında gördüğümüz siyasetçilerin imam-hatip mezunu olmaları, o günkü okullarda Hitabet dersini iyi aldıklarının delilidir. İmam-hatip okullarından mezun olanların çoğu siyasetçi olarak topluma kendilerini daha kolay anlatabiliyorlar. Bugün de hitabet dersi aynı amaca hizmet edebilir, yalnız okullarda Hitabet dersine yeterli önem verilmediği için bu sağlanamıyor.

Hitabet dersinin insanın kendini ifade etmesine katkısı vardır, lakin yetersizdir. İmam-hatiplerde dinî dersler faydalı oluyor, ama bir matematiğe ya da bir fizik dersine verilen ehemmiyet verilmiyor. Bu sorunun çözülmesi için bence öğretmenlerin bu konuda öğrencilerin üzerinde biraz daha durmaları gerekiyor. Hitabet dersine gerekli önemi veren öğretmenlerimiz olmalıdır.

Eğer birey hitabet ve etkili iletişim becerisine sahip ise karşısındaki kişi ile daha iyi anlaşır. Bu da kendini ifade etmesine yardımcı olur.

Hitabet dersinin hem mesleki hem de dış vurum yeterliği kazandıracak bir ders olduğuna inanan öğrencilerin bu dersin imam-hatip okullarındaki işlenişine yeterli önemin verilmediği ile ilgili görüşleri vardır. Bunlardan bir kaçışöyledir:

Bence imam-hatip okullarında hocalar, öğrenciler ve idareciler Hitabet dersine yeterli önemi vermiyorlar. Onun için bu dersler verimli geçmiyor. Dersler sıkıcı geçiyor ve derse gereken önem verilmiyor. Bana göre imam-hatip okullarında öğrencilere staj yaptırılmalıdır.

İmam-hatiplerde bu konuda yetersizlik olduğunu düşünüyorum Gerek öğretmenler gerek öğrenciler hitabet konusunda donanımlı değiller. İmam-hatipler günümüzde öyle bir konuma geldi ki, puanı hiçbir yere yetmeyen öğrenciler hiç olmazsa imam-hatibe giderim diye düşünüyorlar. Bu da kaliteyi düşürüyor.

Yoktur. Çünkü hitabet dersi son sınıfta. Son sınıfta biz öğrenciler üniversiteye hazırlıkla ilgili derslere çalıştığımız için meslek derslerine önem vermiyoruz. Onun için böyle önemli bir dersten faydalanamıyoruz.

Hitabet dersinin bireyin hayatına önemli bir katkısı olacağını düşünüyorum, ancak kişinin yeteneği varsa onun bu dersten yararlanması daha kolay olur. Bu dersin herkese okutulması yerine kabiliyeti olanlara verilmesi daha doğru olur.

Alıntıladığımız görüşlerden de anlaşıldığı gibi öğrencilerin hitabet dersinin amacı ve fonksiyonları hakkındaki bilgilerinin, dersin amacı ve içeriğine uygun olduğu anlaşılmaktadır. İmam-hatiplik mesleğini yerine getirirken, cami içinde verilen hutbelerde etkin olabilmek için hitabet dersinin onlara yeterlik kazandıracığı konusunda hemfikirlerdir. Ancak bu dersin öğretmenler tarafından yeterince önemsenmediği, bunun için faydalı olamadığı kanaatinde oldukları.

Bir kısmını yansıttığımız öğrenci görüşlerinden de anlaşılacağı gibi Hitabet dersi, daha çok cami içi din eğitimi faaliyetlerinin yönetilmesiyle ilgili bir yeterlik olarak görülmektedir. Bununla birlikte cami dışındaki toplumdaki dinî söylem şekillerine de yarayacak bir ders olduğunu söyleyenler vardır. Her iki durumda da Hitabet dersiyle, imam-hatip liselerinin cami odaklı din hizmetlerine yönelik bir hedefin benimsendiği anlaşılmaktadır.

Öğrencilerin bu inançlarından din hizmetleri alanında görev almak istemedikleri anlamını çıkarmak mümkündür. İmam-hatip öğrencileri, geçmişte olduğu gibi diyanette görev almaları kolay olmadığı için, aynı zamanda bu alanda görev yapmak yerine lisans eğitimini farklı alanlarda sürdürmek istediklerinden dolayı, bu dersin öğrenilmesine de ihtiyaç duymamaktadırlar.

Tartışma ve Sonuç

Etkili konuşma anlamına gelen hitabet, insanı diğer canlılardan ayıran temel özelliklerinden biridir (Yılmaz, 2016). İnsan duygularını, düşüncelerini ve dileklerini bir iletişim şekli olan sözle dile getirmektedir. Düşünce ve iradeden dile yansıyanların söze dönüşmesi, sözün söylenme gerekçesine göre nitelik kazanır. Onun için söz, düşünceden dile akarken anlam kazanır, sözle somutlaşır. Burada önemli olan sözün dile gelmesi değil, dil ile muhataba nasıl aktarıldığıdır. Muhatabın sözü anlaması, irade ile dile getiriliş arasındaki tutarlılığa bağlıdır. Sözün söylenişi ile irade edilen arasındaki tutarlılık sözü amacına ulaştırandır (Çetin, 1998). Amacına ulaşan söze, “etkili söz söyleme” ya da “etkili konuşma yeterliği” denir. Bunun dindeki karşılığı hitabettir. Hitabet, bireye ya da topluluğa karşı söz söyleme demektir. Kavram olarak hitabet, bireye ya da gruplara bir takım vasıtalarla da yararlanarak seçilmiş mesajları iletme etkinliği olarak tanımlanmaktadır (Kazancı, 1992). Mesajların farklı olduğu gibi, mesajın içeriğine göre hitabetler de değişir. Konusuna göre değişen hitabet şekilleri vardır. Bazı hitabet çeşitleri şunlardır: Akademik Hitabet, Askerî Hitabet, Siyasî Hitabet, Hukukî Hitabet ve Dinî Hitabet (Karaçelik, 1976). Dinî hitabet, konusu dinî mesajlar olan bir hitabettir. Başta Hz. Peygamber olmak üzere dinî içerikli konuşma, nasihat, öğüt vermek için sözle kitlelere seslenmek, dinî hitabet kapsamı içinde ele alınmaktadır (Çakan, 2005). Dinî hitabetin yoğun olarak kullanıldığı alanlardan biri yaygın din eğitimi vasıtaları arasında yer alan hutbelerdir. Hutbeler, camiye gelen cemaate dinî mesajları ulaştırma etkinliğidir. Dinî hitabet sözle yapılmaktadır. Dinî hitabetin etkili ve amacına ulaştırılması bakımından nitelik kazandırıcı olması istenmiştir.

Amaçları arasında din hizmetleri alanına görevli yetiştirmek olan imam-hatip okullarında Hitabet dersi meslek dersleri arasında yer alan derslerden biridir. Bu dersin amacı, din hizmetleri alanında görev yapacak olanlara yönelik mesleki yeterlik kazandırmaktır. Ancak bununla birlikte öğrencilerin bireysel ve toplumsal alanda kendilerini güzel sözlerle ifade edebilmelerini sağlayacak yeterliklerin kazandırılması da beklenmektedir. Bunun için imam-hatip okullarının lise kısmında bu ders, Tevhid-i-Tedrisat’tan günümüze kadar müfredatta yer almıştır.

Hitabet dersi imam-hatip liselerinin 11. ve Anadolu imam-hatip liselerinin 12. Sınıflarında “Hitabet ve Mesleki Uygulamalar Dersi” adı altında müfredatta yer almaktadır. Bu ders değişik şekillerde araştırma konusu olmuş ve her defasında amaçlarının gerçekleşip gerçekleşmediği hususunda görüşler ileri sürülmüştür (Kayadibi, 2005). Bu çalışma, yapılanlara bu bağlamda eklenen bir halkadır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre Hitabet dersi ile ilgili öne çıkan hususlardan bazılarına temas etmek yerinde olacaktır.

Yapılan görüşmelerde katılımcılar neredeyse fikir birliği hâlinde, Hitabet dersinin öğrenciler açısından gerekli bir ders olmasına rağmen bu dersin teorik

düzeyde işlenmesine karşı bir rahatsızlıklarının olduğunu belirtmişlerdir. Başka bir ifadeyle, Hitabet dersinin teorik ağırlıklı, sınıf içinde sadece konuların öğrenildiği bir ders olmasını istemediklerini belirtmişlerdir. Bu dersin uygulama ağırlıklı olması gerektiğinin altını ısrarla çizmişlerdir. Bu dersin işlenişinde uygulamaya yer verilmemesini bir eksiklik olarak gördüklerini söylemişlerdir.

Din hizmetleri alanındaki toplumun dinî ihtiyaçlarını karşılamak için beceri kazandırmaya yönelik olan bu dersin, uygulaması olmaması din hizmetlerindeki verimliliğin düşmesine, cemaatin beklentilerinin karşılanmasında aksamalara neden olur (Kayadibi, 2005).

İmam-hatip liselerinde Hitabet dersini önemli kılan nedenlerden biri de öğrencilere bireysel iletişim yeterliği kazandırması beklentisidir. İçinde bulunulan çağın iletişim çağı olarak tanımlanması, bireylerin iletişim yeterliğine sahip olmalarını gerektirmektedir. Değişik adlar altında alınan bu yeterlik, imam-hatip okullarında Hitabet dersi kapsamında ele alınmaktadır (Fersahoğlu, 2005). Katılımcılara göre, Hitabet dersinin hem içerik hem de işleniş bakımından bireysel iletişim yeterliği kazandırmamaktadır.

Hitabet dersi ile ilgili bir diğer olumsuzluk da bu dersin genellikle son sınıflarda okutuluyor olmasıdır. Bilindiği gibi öğrenciler son sınıflarda üniversiteye hazırlık yapmaktadırlar. Hazırlık amaçlı çalışmalara ağırlık verdikleri için meslek derslerine fazla yoğunlaşmaktadırlar. Hitabet dersi de bundan payını alan dersler arasında yerini almaktadır.

Günümüzde değişen toplum yapısı ve içinde bulunduğumuz sosyal süreçler din hizmetinin caminin dışına taşmasını gerektirmektedir. Cami dışında da, toplumu merkeze alan din hizmetlerinin yürütücüsü adayı durumunda olan imam-hatip lisesi öğrencilerine verilecek Hitabet dersini sadece cami içi din hizmetlerine yönelik hazırlamak büyük bir eksiklik olmuştur. Konuyla ilgili olarak incelediğimiz Hitabet dersi materyalinin içeriği ağırlıklı olarak cami içi din hizmetlerine yönelik hazırlanmıştır (Aşlamacı, 2014). Cami merkezli din hizmetleri sınırları içine hapsedilmiş bir Hitabet dersi, öğrencilerin dinî iletişim yeterliklerini geliştiremez.

Hitabet dersinin mesleği temsil bağlamında ele alınmaması hâlinde söz yeterlikleri geliştirilmemiş din görevlisi profili ile karşılaşma ihtimalimiz artacaktır. Bu yeni profil, hem mesleki hem de genel anlamda dinî temsili sağlamada yetersiz kalacaktır. Mevcut yapıya göre Hitabet dersi mesleği ve dinî temsil konusunda yeterlik kazandıracak içerikten uzaktır.

Hitabet dersi, imam-hatip öğrencilerinin sosyal, kültürel ve dinî dışı vurum kanalı olduğu gerçekliği henüz tam olarak kabul görmüş değildir. En azından bu derse yapılan muameleler, söz konusu gerçekliğin tam olarak farkına varılmadığını göstermektedir.

Öneriler

1. Hitabet dersi, diğer derslerle birlikte entegre edilerek işlenmelidir.
2. Dersin yeri değiştirilmeli ya da bulunduğu yerde fonksiyonel hâle getirilmelidir.
3. Hitabet dersinin işlenmesinde teorik ve pratik dengesi gözetilmeli. Bunun için, sınıf içinde ve sınıf dışında yeterlik kazandıracak etkinliklere ağırlık verilmelidir.
4. Bu ders diksiyon eğitimiyle takviye edilmelidir. Bunun için halk eğitim merkezleri ile işbirliğine gidilerek öğrencilerin serbest zamanlarda uygulamalı diksiyon eğitimi almalarına imkân verilmelidir. Bu konuda Din Öğretimi Genel Müdürlüğü ile Diyanet İşleri Başkanlığı arasında bir protokol yapılarak, yaz tatillerinde Diyanet eğitim merkezlerinde öğrencilere diksiyon kurslarının verilmesi sağlanmalıdır.
5. Hitabet dersine giren öğretmenlerle Edebiyat dersi, Rehberlik ve diğer Meslek dersleri ile ilgili ortak zümreler yapılarak, Hitabet dersine yapacak oldukları katkılar planlanmalıdır.
6. Öğrencilerin cami içi din hizmetlerine yönelik deneyimlerde bulunmasını sağlamak amacıyla il ve ilçe müftülükleriyle işbirliğine gidilmelidir.
7. Hitabet dersi ile ilgili cami içi ve cami dışı dinî iletişim uygulamalarının yapılacağı düzenlemeler yapılarak, uygulama esasları belirlenmeli ve uygulamalar bu esaslara göre eksiksiz yapılmalıdır.
8. Hitabet dersini alan öğrencilerle ilgili yıllık performans portföyleri oluşturularak etkili hitabet yeterliliğine sahip olan öğrenciler belirlenmelidir. Belirlenen öğrencilerin din hizmetleri alanına yönlendirilmesini sağlayacak ölçme ve değerlendirme sistemleri geliştirilmelidir.
9. Hitabet dersini amacına uygun olarak alan öğrencilere, bu durumunu kanıtlayacak bir sertifika verilmelidir. Bu sertifikaya sahip olan öğrencilere, Diyanet İşleri Başkanlığındaki istihdamlarda öncelik verilmelidir.
10. Hitabet dersinin içeriğinden cami merkezli din eğitiminin hedeflendiği anlaşılmaktadır. Bunun toplum merkezli din eğitimini de kapsayacak şekilde yeniden ele alınması gerekir.

Extended Abstract

A Research Related to the Rhetoric and Professional Practices Courses in Terms of the Qualification of Religious Communication*

Şükrü Keyifli¹
Dokuz Eylül University

Abstract

This study relates the rhetoric and professional practices courses taught at Imam Hatip High Schools with the qualification of religious communication, which students need to have them pass their course. While processing the topic, the introduction briefly focuses on Imam Hatip High Schools' individual and social implications in the religious and political fields, as well as the relationship these schools have through advances in the fields of religious education and religious services. In continuation, it focuses on the concept of religious communication. Additionally, evaluations have been included related to the rhetoric course. In this context, analyses have been performed on the historical process of the rhetoric course's nomenclature. The analyses that were made have focused on the approach of nomenclatures made in relation to the rhetoric course in the direction of the government's execution of religious education and religious services. The contents and course achievements of the rhetoric course have been examined while discussing how the class has competence gained. In addition, students' opinions related to the rhetoric course have also been included.

Keywords

Rhetoric • Religious services • Religious education • Imam-Hatip High School • Informal religious education

* This is an extended abstract of the paper entitled "Dini İletişim Yeterliği Açısından Hitabet ve Mesleki Uygulamalar Dersi ile İlgili Bir Araştırma" published in *Talim: Journal of Education in Muslim Societies and Communities*.

Manuscript Received: December 2, 2017 / Revised: December 28, 2017 / Accepted: January 12, 2018 / OnlineFirst: February 20, 2018.

¹ Şükrü Keyifli (PhD), Department of Religious Education, Faculty of Theology, Dokuz Eylül University, İzmir Turkey.
Email: keyiflisukru@gmail.com

To cite this article: Keyifli, Ş. (2017). A research related to the rhetoric and professional practices courses in terms of the qualification of religious communication. *Talim: Journal of Education in Muslim Societies and Communities*, 1, 257–292. <http://dx.doi.org/10.12738/talim.2017.2.0011>

Imam Hatip Schools are included in the center of the debate in political, social, cultural, and religious fields in recent history in terms of the role they play in Turkish society. The religious education and teaching processes of the period of the Republic become decipherable through imams and public speakers. The relationships between religion/state, religion/society, and religion/education in this period are explained through these schools.

Inhibiting the Imam Hatip Schools and their functionality in a short period of time has caused them to be included in the center of religious, political, and social debates. The debates often times are seen as an expression of the state's view on religion.

These schools found legal support for themselves together with the Law of Unity of Education, first issued in 1924. As identified related to this law, the aim of Imam Hatip Schools is to meet the needs of society for religious education.

The Imam Hatip Schools are desired to be schools where the management skills of the mihrab, minbar, and podium, which are included within the various religious services, are gained. For this, Imam Hatip Schools' curriculum includes a course on public speaking.

The Rhetoric Course in Imam Hatip Schools

The curriculum of Imam Hatip Schools consists of two main department courses, one being the vocational and the other the cultural courses. The vocational courses are where knowledge proficiency of a professional field is gained in accordance with the established purpose of the Imam Hatip Schools. These courses are The Holy Quran, Arabic, Commentary, Hadiths, Remarks, Islamic Historical Prophecy, Fiqh, and Rhetoric. These mainstream courses are taught with different credits, especially in the high school period.

The rhetoric course occurs with different names in the programs. Turkish Rhetoric, Rhetoric, Rhetoric and Professional Practices, and, lastly among the elective courses, Diction and Rhetoric are the names included in the Imam Hatip Schools' programs. Changes made on the topic of rhetoric course titles since the establishment of the Imam Hatip Schools follow.

The Contents of the Rhetoric Class

A portion of the content of the Rhetoric Course prepared by the Ministry of National Education and the General Directorate of Religious Education consists of the following (Sezikli, 2016):

- Religious Services & Religious Affairs
- Identifying Yourself and the Target Audience in Religious Services

- Issues That Hinder and Challenge Religious Services
- Communication in Religious Services
- Rhetoric and Its Types
- The Importance of Rhetoric Location in Religious Services
- Religious Rhetoric and Its Types
- The Principles of Religious Rhetoric
- Resource Selection in Religious Rhetoric
- Elocution and the Khutbah
- Religious Provisions Related to the Khutbah
- Matters Related to Preparing the Khutbah
- Khutbah Prayers
- Khutbah Examples
- Ministry and the Sermon
- The Sermon and Direction's Place in Religion
- Matters Related to Preparation and Presentation of the Sermon
- The Sermon and Its Prayers

When looking at the above-given contents for the rhetoric course taught at Imam Hatip High Schools and their related achievements, the following is directed at the students related to the course.

1. Having the ability gained to manage religious services much more as a professional inside the mosque is understood to be in the foreground. This situation has the nature of reinforcing the conviction that expectations related to the rhetoric course have hardly changed from the past until today.

2. The proficiency related to religious communication competence is understood to be limited to inside the mosque. Knowledge for having students gain religious communication competence is not given; introductory knowledge is provided. In the contents, the introductory information, by turning it into a behavior, will not enable students to be sufficient in terms of their own religious communication in the environments inside and outside the mosque.

3. The information provided in the content doesn't have the nature of providing the necessary qualifications for fulfilling community-centered religious services. Therefore, the inner content of the rhetoric course aimed at gaining the competence of religious communication in religious services is seen to not have the hardware for being able to fulfill community-centered religious services.

4. The rhetoric course is one that entertains applying on one's self. Therefore, the emphasis when forming content has needed to be on application. In the content of the course material at hand, information directed at application has been given much space. The information stands out in the echelon of more knowledge and comprehension.

The Purpose of the Study

The study intends to obtain information related to what state the state is of Rhetoric and Professional Practices courses taught in Imam Hatip High Schools on the matters of having students gain sufficient professional competence and communication/ expression skills.

Method

The scanning model and interview technique have been used in this research in line with the study's aim. The section performed in relation to the interviews forms the qualitative part of the research. In this framework, a focus-group study model has been made in terms of the characteristics of the study group.

The qualitative part of the study has been performed with 20 seniors formed from all males and four teachers of vocational courses who perform duties and give or have given the rhetoric class at the Imam Hatip High School. Open-ended questions were asked in the interviews, and in addition to the written answers the participants gave to the questions, necessary resolutions were performed by recording the participants verbal explanations made on the subject.

Data Collection

In explaining the place of Imam Hatip Schools and the rhetoric courses taught in these schools in the historical process, which constitutes the first section of the research, the status of Imam Hatip Schools is referenced in terms of clarifying the position of rhetoric classes that is taught in these schools on the resources that have been formed related to this topic. The second resource that forms the data to shape the research is the semi-structured interviews and meetings performed with the teachers and students. The method of structured and in-depth interviews has been used in collecting this data. The participants were asked the following questions in the interview:

1. One of the competences that those who will perform tasks in religious service need to have is effective religious communication and oratory techniques. Do you agree with this view? Why?
2. According to you, is the oratory course of the Rhetoric Course in Imam Hatip High Schools necessary? Why?

Participants were interviewed around these two questions in line with the aim of the research.

Data Collection Process

All interviews were performed by the researcher. Aside from the questions that had been prepared in advance, additional oral questions were also included. The consideration that is effective in deciding how the interviewing will happen is the current situation of the person who is consulted for the interview. Because sometimes the participants' answers to the questions are sometimes direct and sometimes indirect, response clarifiers and questions directed on the topic were asked, thus utilizing the flexibility of semi-structured interview techniques.

Data Analysis and Interpretation

By analyzing the interviews, written statements, and voice recordings made during the interviews, a protocol list was prepared for readying the semi-structured questions that will be directed at the subjects. Arrangements were made on the topic of questions found in this protocol with the quality of providing questions related to the aim of the research and revealing problems. Attempts were made to ensure the participants understand the questions and can respond easily. Aside from this, audio recordings made in line with the interviews were decoded. After organizing the data obtained (verbally and in writing) in line with the aim of the research and classifying the data among itself, the interpretation phase was passed to. In order to make the data meaningful, attempts were made to have the deficiencies in meaning that appeared in the speaking and writing to be understandable by adhering to the purpose of the statement.

Limitations of the Research

In forming the theoretical framework of the research, Imam Hatip Schools was searched from the literature performed under the keywords: Rhetoric Class, Rhetoric, Effective Communication, Communication, and Expression², which are taught in these schools. In the empirical part of the research, Anatolian Imam Hatip High School seniors and juniors were interviewed. For this reason, the research has been limited to Imam Hatip High School students from the 11th and 12th grades. Additionally, opinions were received from

2 Translator's note: Originally being a Turkish research article, these keywords were searched in Turkish.

those who have been administrators in these schools along with the vocational-course teachers that still work at the Imam Hatip High Schools who have entered the Rhetoric Class. The study was conducted during the 2016-2017 academic year.

Findings

A group of 30 high-school seniors participated in the study. All of the study participants were formed from male students. Creating a friendly and warm environment was attempted as much as possible with the assumption that it would contribute to students being able to explain their thoughts and feelings more comfortably.

Students' Opinions Related to the Rhetoric Course

The following was directed at the students:

One of the qualifications that must be possessed by those who perform tasks in the field of religious services is to have effective religious communication and oratory skills. Do you agree with this view and why?

Answers to this student-directed question are given in Table 1.

Table 1
Answers from Students Given to the First Question

Reason	<i>n</i>	%
It is effective at providing efficiency in religious services	10	33.3
It contributes to the improvement of human relations	3	10.0
The advantage of conveying religion	5	16.6
Contributes to personality development	5	16.6
Helpful in explaining religious authenticities	7	23.3
Total	30	100

As seen in Table 1, many of the interviewed participants (33%) commented that the Rhetoric Course will have a positive effect on enabling productivity in religious services. Apart from this, 10% of the interviewed participants commented that religious services is not the only occupational area that stands to gain in terms of the Rhetoric class's content; it will at the same time contribute to bettering human relations. From the perspective of rhetoric, the percentage of those who think it will be effective at sufficiency in describing religion and in having one understand religious truths is 23%. When the statements of what is necessary for the rhetoric course to explain religion properly are taken together with those who consider being a good orator to help convey religion, one will see that more than a third (16% + 23% = 39%) of participants agree with the idea that the rhetoric course is necessary.

A second question was addressed to the students in terms of enabling them to have their expressions more crystallized: "According to you, is the public speaking class, Rhetoric

Course, necessary in Imam Hatip High Schools and why?” The reason for addressing this issue is to be able to learn the reasons for the students’ views related to the rhetoric course. The answers have been sweetened by classifying them together with their reasons.

Table 2
Answers from Students Given to the Second Question

Reason	<i>n</i>	%
The skills of the profession are gained	15	50
The course doesn’t work	6	18
Importance is not given to the course	9	32
TOTAL	30	100

As can be seen in Table 2, many of the students (50%) stated the rhetoric to be necessary for earning professional skills. The data received from the students’ answers to the questions is compatible with previous data. In students’ answers to the previous question, they see the rhetoric course as a competence that students will feel is needed in the field of religious services. In the answers students gave to this question, they also stated seeing the rhetoric course as a professional skills class.

Discussion and Result

The rhetoric course in Imam Hatip Schools, which has cultivating through tasks in religious services among their goals, is one lesson included among vocational courses. The aim of this course is to have those who will perform duties in the field of religious services gain the professional competency for these duties.

The different statements from the participant interviews, in an almost unanimous consensus, identified processing the rhetoric course as a discomfort for the students at the theoretical level, in spite of being necessary from their perspective. They stated looking at practicing not being included in the lesson process as a deficiency.

Not applying this course, which is directed at gaining the skill for meeting the community’s religious needs in the field of religious services, is the reason for the drop in efficiency of religious services and disruptions in meeting the expectations of the congregation (Kayadibi, 2005).

One of the most important reasons for establishing the rhetoric course is also the expectation of having students gain the competence of individual communication. In terms of both the content and functioning of the rhetoric course, this competence has not been gained according to the participants.

Another negative related to the rhetoric course is that this course is also usually taught in senior year.

These days, the focal point of religious services seems to have slipped out of the mosque. The rhetoric class that is given in Imam Hatip Schools, as such, seems

removed from the content and practice that will earn the competence required in conducting community-centered religious services.

In representation of the doctrine of the rhetoric course, the quality of having those who will perform in the field of religious services gain oratory competence has not been seen.

The need for Imam Hatip students of the rhetoric course to have social, cultural, and religious channels of expression has not yet been seen fully accepted.

Suggestions

1. The rhetoric course should function by integrating together with other classes.
2. The course location should be changed; that, or bring the place where it's found to a functional state.
3. The balance of theory and practice should be observed in the functioning of the rhetoric course. Weight should be given for this to in- and out-of-class activities that will have competency gained.
4. This course should be supplemented with diction training.
5. Contributions that the teachers who enter the Rhetoric Course will perform in class should be planned by having them be in common groups related to the Literature Course, Guidance Course, and other related vocational courses.
6. For the purpose of ensuring students have experiences directed at in-mosque religious services, the province should be brought into cooperation with the district mufti.
7. The principles of application should be determined and applications should be made complete in accordance with these principles by making mosque and non-mosque religious communication applications.
8. The students taking the rhetoric course who have effective rhetoric competence should be identified by creating annual performance portfolios related to the students. Measurement and evaluation systems should be developed that will provide having the identified students be directed to the field of religious services.
9. Students who are deemed appropriate for the aim of the rhetoric class should be given a certificate to prove this. Priority in employment within the Department of Religious Affairs should be given to students who have this certificate.
10. That the rhetoric course is aimed at mosque-centered religious education is understood from its contents. This needs to be re-addressed in a way that also includes community-centered religious education.

الملخص الموسع

دراسة حول درس الخطابة والتطبيقات المسلكية من حيث كفاءة
التواصل الديني

Şükrü Keyifli

الملخص

تبحث هذه الدراسة في مدى كفاءة التواصل الديني الواجب على مادة الخطابة والتطبيقات المسلكية – التي يتم تدريسها في ثانويات الأئمة والخطباء – إكسابها للطلبة. تطرقت مقدمة الدراسة وبشكل موجز إلى تأثير ثانويات الأئمة والخطباء على النواحي الفردية والاجتماعية والدينية والسياسية، إلى جانب علاقتها بالتطورات الحاصلة في مجال التعليم الديني والخدمات الدينية. في الأقسام اللاحقة تم بحث مفهوم التواصل الديني والتقييمات المتعلقة بدرس الخطابة. في هذا السياق أجريت تحليلات حول مسميات درس الخطابة عبر التاريخ وتناولت التحليلات إظهار تلك المسميات لنهج الدولة فيما يخص التعليم الديني وأداء الخدمات الدينية. خلال تناول مدى إكساب درس الخطابة الكفاءة للطلبة تم بحث محتوى الدرس بحد ذاته والمكاسب التي يحققها بالإضافة إلى عرض آراء الطلبة حول ذلك الدرس.

الكلمات المفتاحية

الخطابة، الخدمات الدينية • التعليم الديني • ثانوية الأئمة والخطباء • التعليم الديني غير النظامي

احتلت مدارس الأئمة والخطباء في التاريخ القريب محور النقاشات السياسية والاجتماعية والثقافية والدينية من حيث الدور الذي لعبته في المجتمع التركي . وكانت عملية التعليم الديني في عهد الجمهورية التركية تتم عموما عبر تلك المدارس وقد تجلّت العلاقات بين «الدين والدولة»، «الدين والمجتمع»، «الدين والسياسة»، و«الدين والتعليم» خلال تلك الفترة من خلال مدارس الأئمة والخطباء .

إن الحيلولة – لفترة تعتبر قصيرة نسبيا – دون أداء مدارس الأئمة والخطباء دورها الوظيفي جعل منها محور نقاشات دينية وسياسية واجتماعية واعتُبرت هذه النقاشات – في معظم الأحيان – تعبيراً عن نظرة الدولة إلى الدين .

وجدت هذه المدارس أرضيتها القانونية للمرة الأولى مع صدور قانون «توحيد التدريس» عام 1924 . وطبقا للقانون المذكور فإن هدف هذه المدارس هو تلبية احتياجات التعليم الديني في المجتمع .

كانت هناك رغبة في جعل مدارس الأئمة والخطباء مدارس تكسب طلبتها مهارات إدارة المنبر والمحراب والتي تعتبر من أنواع الخدمات الدينية ولهذا السبب أدرجت مادة الخطابة في البرنامج الدراسي لهذه المدارس .

دروس الخطابة في مدارس الأئمة والخطباء

يتألف منهاج مدارس الأئمة والخطباء من قسمين أساسيين أولهما الدروس «المسلكية» والثاني الدروس «الثقافية» . الدروس الأولى هي تلك التي تُكسب الطلبة الكفاءة المعرفية المسلكية المتوافقة مع هدف تأسيس مدارس الأئمة والخطباء وهذه الدروس هي: «القرآن الكريم»، «اللغة العربية»، «التفسير»، «الحديث»، «الكلام»، «تاريخ الإسلام»، «السيرة النبوية»، «الفقه والخطابة» . ويتم تدريس هذه الدروس الأساسية بساعات دراسية متفاوتة في المرحلة الثانوية على الأخص .

اتخذ درس الخطابة أسماء متعددة في البرامج الدراسية مثل: «الخطابة التركية»، «الخطابة»، «الخطابة والتطبيقات المسلكية» وأخيرا اسم «الفصاحة والخطابة» والذي بات درسا اختياريا . تغيرت أسماء درس الخطابة منذ تأسيس مدارس الأئمة والخطباء وحتى الآن بالشكل الوارد أدناه:

محتوى درس الخطابة

يتألف درس الخطابة الذي تعده وزارة التعليم الوطني والمديرية العامة للتعليم الديني من عدة عناوين (Sezikli, 2016) وهي:

● الخدمات الدينية وأداء المهام الدينية

معرفة الذات والشريحة المستهدفة في الخدمات الدينية

● التحديات التي تصعب وتعيق أداء الخدمات الدينية

● التواصل في الخدمات الدينية

● الخطابة وأنواعها

● مكانة وأهمية الخطابة في الخدمات الدينية

● الخطابة الدينية وأنواعها

● مبادئ الخطابة الدينية

● اختيار المصادر في الخطابة الدينية

● الخطابة والخطبة

● الأحكام الدينية المتعلقة بالخطبة

- القضايا المتعلقة بإعداد الخطبة
- أدعية الخطبة
- نماذج عن الخطب
- الوعظ والواعظ
- مكانة الوعظ والإرشاد في الدين
- القضايا المتعلقة بإعداد الوعظ وتقديمه
- الوعظ والأدعية

بالنظر إلى محتوى درس الخطابة – المذكور أعلاه – والذي يتم تدريسه في ثانويات الأئمة والخطباء والمكاسب التي يحققها للطلبة نلاحظ ما يلي :

1. من الناحية المسلكية يبرز إكسابه الطلبة كفاءة إدارة الخدمات الدينية داخل المسجد على الأغلب . هذا الأمر يعزز القناعة حول عدم حدوث تغيير يذكر على التوقعات المنوطة بمادة الخطابة منذ الماضي وحتى يومنا هذا .
2. فيما يتعلق بكفاءة التواصل الديني يبدو أن الكفاءة محصورة داخل إطار المسجد . من حيث المحتوى لا يُقدم الدرس للطلبة معلومات تكسيهم كفاءة التواصل الديني وإنما معلومات تعريفية وهذه المعلومات التعريفية لن تصل بالطلبة إلى مستوى كافٍ في التواصل الديني في أوساط الخدمات الدينية سواء داخل المسجد أو خارجه من خلال تحويلها إلى تصرفات .
3. المعلومات المقدمة في المحتوى ليست ذات ماهية تكسب الكفاءة اللازمة لتأدية خدمات دينية مركزها المجتمع . لهذا السبب يلاحظ أن محتوى درس الخطابة الرامي إلى إكساب كفاءة التواصل الديني في الخدمات الدينية ليس مزودا كفاية بما يتيح له أداء خدمات دينية مركزها المجتمع .
4. درس الخطابة هو درس يتضمن الجانب التطبيقي لهذا السبب كان يجب إعطاء أهمية لهذا الجانب أيضا عند إعداد محتوى الدرس . لا يخصص حيز كافٍ للجانب التطبيقي ضمن مواد الدرس الموجودة حاليا واقتصرت المعلومات على الأغلب على مرحلة المعرفة والفهم .

هدف الدراسة

تهدف هذه الدراسة إلى الحصول على معلومات حول مدى إكساب درس « الخطابة والتطبيقات المسلكية » الطلبة الكفاءة المسلكية ومهارات التواصل / التعبير .

النهج

استُخدم خلال الدراسة – وطبقا لما يتوافق مع هدفها – نموذج الاستبيان وتقنية المقابلات . يشكل القسم المتعلق بالمقابلات الجانب النوعي للدراسة . في هذا الإطار تمت دراسة خصائص مجموعة البحث باستخدام نموذج بحث المجموعة المستهدفة .

أجري الجانب النوعي من الدراسة مع أربعة من مدرسي الدروس المسلكية ممن درّسوا أو يدرّسون حاليا مادة الخطابة في ثانويات الأئمة والخطباء بالإضافة إلى ثلاثين طالبا من طلبة الصف الأخير جميعهم من الذكور . خلال المقابلات طرحت أسئلة مفتوحة على المشاركين وتم إجراء التحليلات اللازمة على الإجابات التي قدمت بشكل كتابي أو الإجابات الشفهية ذات الصلة بالموضوع والتي تم تسجيلها .

جمع البيانات

عند شرح مكانة مدارس الأئمة والخطباء ودروس الخطابة التي تدرّس فيها عبر التاريخ – وهي المرحلة الأولى من الدراسة – تمت الاستعانة بالمصادر المتعلقة بهذا الموضوع من حيث تسليطها الضوء على وضع مدارس الأئمة والخطباء ومكانة دروس الخطابة فيها . المصدر الثاني للبيانات التي شكلت الدراسة هو اللقاءات والمقابلات شبه المنظمة التي أجريت مع المدرسين والطلبة . وقد استُخدم في

جمع هذه البيانات أسلوب المقابلات المنظمة واللقاءات المعمّقة. طُرح على المشاركين هذان السؤالان:

- «إحدى الكفاءات التي ينبغي على الأشخاص الذين سيعملون في مجال الخدمات الدينية التمتع بها هي التواصل الديني الفعّال وتقنيات الخطابة. هل تتفقون مع هذا الرأي؟ لماذا؟»
- «هل تعتقدون بضرورة وجود درس للخطابة في ثانويات الأئمة والخطباء؟ لماذا؟». وقد أجريت المقابلات مع المشاركين حول هذين السؤالين على ضوء هدف الدراسة.

مرحلة جمع البيانات

جميع المقابلات أجراها باحثون. إلى جانب الأسئلة المعدّة مسبقاً طُرحت خلال المقابلة بعض الأسئلة الشفهية الإضافية أيضاً. الأمر الحاسم في تقرير كفاءة المقابلة هو حالة الشخص المشارك لحظة إجراء المقابلة معه. ولكون إجابات المشاركين على الأسئلة الموجهة إليهم كانت مباشرة في بعض الأحيان وغير مباشرة في أحيان أخرى فقد تم طرح أسئلة فرعية لتوضيح الإجابات وتوجيهها نحو موضوع البحث. بهذا الشكل تمت الاستفادة من المرونة التي تتيحها تقنيات المقابلات شبه المنظمة.

تحليل البيانات ومعالجتها

تم تحليل اللقاءات والأجوبة المكتوبة والتسجيلات الصوتية التي أجريت خلال اللقاءات وإعداد لائحة تراتبية لوضع الأسئلة المنظمة التي سيتم توجيهها إلى المشاركين. وقد أعدت الأسئلة على أن تبرز الأسئلة والمشاكل المتعلقة بموضوع الدراسة مع العمل على أن تكون سهلة الفهم والإجابة للمشاركين. علاوة على ذلك تمت كتابة التسجيلات الصوتية التي سجلت خلال المقابلات، وبعد ترتيب المعطيات الشفهية والمكتوبة التي تم الحصول عليها بما يتماشى مع هدف الدراسة وتصنيفها فيما بينها تم الانتقال إلى مرحلة المعالجة والعمل لتوضيح المعنى وإتمام نقضه سواء في التصريحات الشفهية أو المكتوبة لجعل المعطيات مفهومة مع الحفاظ على المعنى الأصلي الذي قصدته صاحبها.

حدود الدراسة

في تشكيل الإطار النظري لهذه الدراسة تمت الاستفادة من الأدبيات المكتوبة من كلمات مفتاحية مثل «مدارس الأئمة والخطباء» و«درس الخطابة»، «الخطابة»، «التواصل الفعال»، «التواصل»، «التعبير» التي يتم تدريسها في هذه المدارس. وفي القسم التحريبي منها تم الاستماع إلى آراء طلبة الصف الأخير في «ثانوية الأئمة والخطباء - أناضولو» والصف الحادي عشر لهذه الثانوية. لهذا السبب تم تحديد الدراسة بطلبة الصفين الحادي عشر والثاني عشر. كما تم كذلك الاستماع إلى آراء أساتذة الدروس المسلكية الذين قاموا بتدريس الخطابة أو الذين لا يزالون يدرّسون في ثانويات الأئمة والخطباء حتى الآن وأيضا إلى إداريين في تلك المدارس. أجريت الدراسة في العام الدراسي 2016-2017.

النتائج

شارك في هذه الدراسة مجموعة تضم 30 طالبا من طلبة الصف الأخير من المرحلة الثانوية في الأئمة والخطباء. وجميع هؤلاء الطلبة هم من الذكور. تم العمل على خلق مناخ ودي ودافئ قدر المستطاع على اعتبار أن ذلك يساهم في إفصاح الطلبة عن آرائهم ومشاعرهم بشكل أفضل.

آراء الطلبة بخصوص درس الخطابة

كانت إجابات الطلبة على سؤال: إحدى الكفاءات التي ينبغي على الأشخاص الذين سيعملون في مجال الخدمات الدينية التمتع بها هي التواصل الديني الفعّال وتقنيات الخطابة. هل تؤيدون ذلك ولماذا؟ كما هو مبين في الجدول أدناه:

1. إحدى الكفاءات التي ينبغي على الأشخاص الذين سيعملون في مجال الخدمات الدينية التمتع بها هي التواصل الديني
الفعال وتقنيات الخطابة. هل تتفقون مع هذا الرأي؟ لماذا؟

العدد	%	الحجة
10	33.3	ذلك يسهم في رفع مستوى كفاءة الخدمات الدينية
3	10.0	ذلك يسهم في تحسين العلاقات الإنسانية
5	16.6	ذلك يسهم في تبليغ الدين
5	16.6	ذلك يسهم في تطوير الشخصية
7	23.3	ذلك يسهم في شرح الحقائق الدينية
30	100	المجموع

كما يتبين من الجدول أعلاه فإن معظم المشاركين (33%) أعربوا هم اعتقادهم بأن درس الخطابة سيكون له تأثير إيجابي في توفير الكفاءة اللازمة في الخدمات الدينية. إلى جانب ذلك فإن 10% من المشاركين قد أعربوا عن اعتقادهم بأنه في حال تحول درس الخطابة إلى مكاسب من حيث محتواه فإن ذلك لن يسهم فقط في الخدمات الدينية - التي تعتبر المجال المسلكي - بل وأيضا «في تحسين العلاقات الإنسانية» كذلك. وبلغت نسبة الذين يعتقدون بأن الكفاءة في الخطابة ستكون ذات تأثير فاعل في شرح الدين وفي إيفهام الحقائق الدينية 23%. وإذا ما تناولنا الذين يعتقدون بأن كون الخطيب جيدا يسهم في تبليغ الدين مع أولئك الذين يرون بأن دروس الخطابة مهمة من أجل شرح الحقائق الدينية بشكل صحيح سنلاحظ أن أكثر من ثلث المشاركين تقريبا (61% + 23% = 39%) يتفقون بشأن كون درس الخطابة درسا ضروريا.

من أجل توضيح كلام الطلبة بشكل أكبر وجّه إليهم سؤال ثانٍ وهو: «هل تعتقدون بضرورة وجود درس للخطابة في ثانويات الأئمة والخطباء؟ لماذا؟» والسبب في طرح هذا السؤال هو معرفة الحجج الكامنة وراء آراء الطلبة حول دروس الخطابة لهذا السبب تم تصنيف إجاباتهم مع الحجج ومناقشتها.

هل تعتقدون بضرورة وجود درس للخطابة في ثانويات الأئمة والخطباء؟ لماذا؟

العدد	%	الحجة
15	50	ذلك يُكسب كفاءة مسلكية
6	18	لا يتم إعطاء الدرس
9	32	لا يحظى الدرس بالاهتمام
30	100	المجموع

كما يتبين من الجدول فإن معظم الطلبة (50%) ذكروا أن درس الخطابة يزيد من الكفاءة المسلكية. المعطيات التي تم الحصول عليها من أجوبة التلاميذ على هذا السؤال ذات طبيعة شبيهة بطبيعة أجوبتهم على السؤال السابق. في إجاباتهم على السؤال السابق رأى الطلبة أن درس الخطابة هو كفاءة ضرورية لتأدية الخدمات الدينية. وفي إجاباتهم على هذا السؤال أيضا أعرب الطلبة عن اعتقادهم بأن درس الخطابة هو درس كفاءة مسلكية.

النقاش والنتيجة

إن درس الخطابة الذي يتم تدريسه في ثانويات الأئمة والخطباء والذي يتمثل أحد أهدافه بتنشئة عاملين في مجال الخدمات الدينية هو من الدروس المسلكية وهدفه إكساب الذين سيعملون في مجال الخدمات الدينية كفاءة مسلكية.

على الرغم من شبه إجماع آراء المشاركين بعبارات مختلفة على أهمية درس الخطابة للطلبة إلا أن هناك استياء من تناول هذا الدرس بشكل نظري. ولقد عدَّ المشاركون عدم إعطاء المجال للجانب التطبيقي في هذا الدرس نقصا.

إن عدم تناول هذا الدرس - الرامي إلى إكساب المهارة اللازمة لتلبية الاحتياجات الدينية في مجال الخدمات الدينية - بشكل تطبيقي يؤدي إلى انخفاض كفاءة الخدمات الدينية وإلى عدم تلبية تطلعات الجمهور (Kayadibi, 2005).

أحد الأسباب الذي يجعل من درس الخطابة درسا مهما في ثانويات الأئمة والخطباء هو أنه يُتوقع منه إكساب الطلبة كفاءة التواصل الفردي. بحسب المشتركين فإن درس الخطابة (بوضعه الحالي) سواء من حيث المحتوى أو طريقة التدريس لا يُكسب الطلبة مثل هذه الكفاءة.

إحدى السبلات الأخرى المتعلقة بهذا الدرس هو كونه مقتصرًا على الصفوف العليا فقط عموماً.

في وقتنا الراهن نلاحظ أن نقطة تركيز الخدمات الدينية قد تحولت إلى خارج المسجد. ويلاحظ أن درس الخطابة الذي يتم تدريسه في مدارس الأئمة والخطباء – بوضعه الحالي – بعيد من حيث المحتوى أو التطبيق عن إكساب الطلبة الكفاءة اللازمة لأداء خدمات دينية مركزها المجتمع.

لا يبدو أن درس الخطابة – في التمثيل المهني – يتمتع بصفة إكساب كفاءة الخطابة للأشخاص الذين سيعملون في مجال الخدمات الدينية.

إن حقيقة كون درس الخطابة قناةً لطلبة الأئمة والخطباء في التعبير الاجتماعي والثقافي والديني لا يحظى بعد بقبول تام.

المقترحات:

1. يجب دمج درس الخطابة مع الدروس الأخرى.
2. يجب تغيير مكان الدرس أو جعله وظيفياً في مكانه.
3. يجب مراعاة التوازن النظري والعملي في دروس الخطابة ولتحقيق ذلك يجب إعطاء الأولوية لفعاليات – داخل الصف وخارجه – تكسب الطلبة الكفاءة.
4. يجب تدعيم هذا الدرس بتعليم الفصاحة.
5. يجب عمل فئات مشتركة بين مدرسي الخطابة ومدرسي الأدب والإرشاد والمواد السلوكية الأخرى ووضع مخطط للمساهمات التي سيقومون بها لدرس الخطابة.
6. يجب التعاون مع دور الإفتاء في المحافظات والأحياء لإتاحة المجال لإجراء الطلبة تجارب عملية وأدائهم خدمات داخل الجوامع.
7. يجب إجراء تطبيقات للتواصل الديني داخل المسجد وخارجه فيما يخص درس الخطابة ووضع أسس للتطبيق وإجراء التطبيقات بحسب هذه الأسس الموضوعية دوماً نقصان.
8. يجب تشكيل محافظ للأداء السنوي للطلبة الذين يتلقون درس الخطابة وتحديد الطلبة الذين يتمتعون بكفاءة الخطابة الفعالة، كما يجب تطوير نظم وقياس وتقييم تؤمن توجيه الطلبة الذين تم تحديدهم نحو مجال الخدمات الدينية.
9. يجب منح الطلبة الذين يتلقون درس الخطابة بما يتماشى مع هدف هذا الدرس شهادات تثبت ذلك ومنح الطلبة الحاصلين على تلك الشهادات أولوية التوظيف في رئاسة الشؤون الدينية.
10. يبدو من محتوى درس الخطابة أنه يهدف إلى تعليم ديني مركزه المسجد. يجب إعادة صياغته على أن يشمل كذلك تعليماً دينياً مركزه المجتمع.

Kaynakça/References/المراجع

- Açıkgöz, M. (2005). *Etkili iletişim*. Ankara: Elis Yayınları.
- Akın, A. (2011). *Cumhuriyet dönemi din eğitimi*. İstanbul: Ensar Yayınları.
- Aziz, A. (2013). *İletişime giriş*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Aşlamacı, İ. (2014). *İmam-Hatip okulları*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi.
- Ayhan, H. (2014). *Türkiye’de din eğitimi*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi.
- Baş, T. & Akturan, U. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Çakan, İ. L. (2005). İmam-Hatip liselerinde hitabet ve mesleki uygulama. M. Zengin (Der.), *İmam-Hatip liselerinde eğitim ve öğretim* içinde (s. 383–389). İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi.
- Cebeci, S. (1995). İmam-Hatip liselerinin öğrenci yapısı ve bunun sosyal yapı bakımından değerlendirilmesi. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1*, 110–120.
- Çetin, A. (1998). *Hitabet ve irşat*. Bursa: Aksa Yayıncılık.
- Çetin, A. (2008). *Hitabet ve irşat*. Bursa: Emin Yayınları.
- Çevik, M. (1995). *İmam-Hatip liselerinde hitabet öğretimi* (Yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü. (2017). *Öğretim programları*. <http://dogm.meb.gov.tr/www/ogretim-programlari/kategori/12> adresinden 6 Haziran 2017 tarihinde edinilmiştir.
- Emiroğlu, A. (2016). *Türkiye’de din eğitimi bağlamında İmam Hatip okulları* (Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Fersahoğlu, Y. (2005). Hitabet ve mesleki uygulama dersinin değerlendirilmesi. M. Zengin (Der.), *İmam-Hatip liselerinde eğitim ve öğretim* içinde (s. 402–403). İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi.
- Geray, H. (2014). *Toplumsal araştırmalarda nitel ve nicel yöntemler giriş*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1999). *İnsan ve insanlar*. İstanbul: Evrim.
- Karaçelik, M. (1976). *Uygulamalı hitabet dersleri*. İzmir: Akyol Matbaası.
- Karasar, N. (1995). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Karasar Yayıncılık.
- Kayadibi, F. (2005). İmam-Hatip liselerinde mesleki uygulamalar dersi. M. Zengin (Der.), *İmam-Hatip liselerinde eğitim ve öğretim* (s. 391–399). İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi.
- Kazancı, A. L. (1992). *Peygamber efendimizin hitabeti*. İstanbul: Marifet Yayıncılık.
- Koç, A. (2011). *Din eğitiminde etkili iletişim*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Köylü, M. (2006). *Dini iletişim*. Ankara: Ankara Okulu.
- Küçükahmet, L. (1995). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Künüçen, H. H. (2007). Etkili iletişim. U. Demiray (Ed.), *Genel iletişim* içinde (s. 55–70). Eskişehir: PegemA Yayıncılık.
- Kuş, E. (2012). *Nicel-nitel araştırma teknikleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Karasar, N. (1995). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: 3A Araştırma Danışmanlık Hizmetleri.
- Öcal, M. (1994). *İmam-Hatip liseleri ve ilköğretim okulları*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Pritchard, A. (2015). *Öğrenme yolları sınıfta öğrenme teorileri ve öğrenme stilleri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Sezikli, U. (2016). *Hitabet ve mesleki uygulama*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Sillaras, S. (1995). *İletişim*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Varış, F. (1988). *Eğitimde program geliştirme teori ve teknikleri*. Ankara: A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- Yılmaz, H. (2016). *Dini hitabet*. Sivas: Vizyon Matbaası.